

קבלת שכר בעבור מלאכת שמים

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף כט עמוד א

מתני'. הנוטל שכרו לדון - דיניו בטילים, להעיד - עדותיו בטילין, להזות ולקדש - מימיו מי מערה אפרו אפר מקלה. אם היה כהן מטמאהו מתרומתו - מאכילו ומשקו וסכו, ואם היה זקן - מרכיבו על החמור, ונותן לו שכרו כפועל.

גמ'. מנהני מילי? אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא +דברים ד'+ ראה למדתי אתכם וגו' - מה אני בחנם אף אתם בחנם. תניא נמי הכי: כאשר צוני ה' אלהי - מה אני בחנם, אף אתם בחנם ומנין שאם לא מצא בחנם שילמד בשכר - תלמוד לומר: +משלי כ"ג+ אמת קנה, ומנין שלא יאמר, כשם שלמדתי בשכר - כך אלמדנה בשכר - תלמוד לומר: אמת קנה ואל תמכור.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קה עמוד א

קרנא הוה שקיל איסתירא מזכאי ואיסתירא מחייב, ודאין להו דינא. והיכי עביד הכי? והכתי': ושוחד לא תקח! וכ"ת, ה"מ היכא דלא שקיל מתרוייהו, דלמא אתי לאצלווי דינא, קרנא כיון דשקיל מתרוייהו לא אתי לאצלווי דינא, וכי לא אתי לאצלווי דינא מי שרי? והתניא: ושוחד לא תקח מה ת"ל? אם ללמד שלא לזכות את החייב ושלא לחייב את הזכאי, הרי כבר נאמר: לא תטה משפט! אלא אפי' לזכות את הזכאי ולחייב את החייב, אמרה תורה: ושוחד לא תקח! הני מילי היכא דשקיל בתורת שוחד, קרנא בתורת אגרא הוה שקיל. ובתורת אגרא מי שרי? והתנן: הנוטל שכר לדון - דיניו בטילין! ה"מ אגר דינא, קרנא אגר בטילא הוה שקיל. ואגר בטילא מי שרי? והתניא: מכוער הדיין שנוטל שכר לדון, אלא שדינו דין; ה"ד? אילימא אגר דינא, דינו דין? והתניא: הנוטל שכר לדון - דיניו בטילין! אלא אגר בטילא, וקתני: מכוער הדיין! הני מילי בטילא דלא מוכחא, קרנא בטילא דמוכחא הוה שקיל, דהוה תהי באמברא דחמרא ויהבי ליה זוזא. כי הא דרב הונא, כי הוה אתי דינא לקמיה, אמר להו: הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי, ואידון לכו דינא.

תוספות מסכת בכורות דף כט עמוד א ובתוספות מסכת כתובות דף קה עמוד א

מה אני בחנם כו' - וא"ת ושוחד לא תקח דכתב רחמנא (שמות כג) למה לי ולא פירכא היא דתרי מילי נינהו כדמוכח בריש פ' בתרא דכתובות (דף קה). דבתורת אגרא היינו שכר טרחו ובתורת שוחד היינו להשתדל לדונו יפה ולהפוך בזכותיה כדאמר התם אפי' לזכות את הזכאי ולחייב את החייב ואין לתמוה על דייני גזירות שבירושלים שהיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה דבלאו טעמא דאגר בטלה דמוכח שרי התם כיון דכל עסקם היה על זה ולא היו עוסקין בשום מלאכה שעל כרחם צריכין להתפרנס ומה שנוהגין עכשיו ללמוד תורה בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי ואפי' יש לו אם הוא שכר בטילה דמוכח שמניח כל עסקיו ומשא ומתן שלו מסתברא דחשיב מוכח יותר מקרנא דתהי חמרא ושקיל זוזא ועוד בקטנים שרי מטעם שימור ושכר פיסוק טעמים כדמוכח פרק אין בין המודר (נדריים לז.).

שו"ת הרא"ש כלל נו סימן ה

...אבל דינא דגמרא אכתוב לקהלך. אם הוא בטלה דמוכח, כי הא דרב הונא (כתובות קה), כי הוה אתא דינא קמי*ה, אמר להו: הבו לי גברא דדלי בחריקאי ואדון לכו דינא. והלשון משמע שהיו באין לפניו בשעה שהיה משקה שדותיו, מדקאמר: דדלי בחריקאי, פי', במקומי שיהא נכנס להשקות השדה; וכמו קרנא דהוי תהי בחביטא דחמרא; ודבר זה היה מצוי לו תדיר, והוא בטלה דמוכח. אבל לא שיאמר אדם: שמא יזדמן לי ריוח בקניית סחורה, או סרסרות, בדבר שאינו יודע ומצוי לו. תדע לך שהוא כן, שהרי אסור לדיין ליקח יותר ממה שיתבטל ממלאכתו, דהכי משמע ל' בטלה; דאם היה נוטל יותר מכדי ביטול מלאכתו, היה זה שכר דינא. ותנן (בכורות כט): הנוטל שכר לדון, דיניו בטילים. וא"כ על כרחיך צריך לומר, דלא מיקרי שכר בטלה אם לא שעסוק במלאכה ומתבטל ממנה; ונותן לו כשכר פועל של אותה מלאכה שבטל ממנה. אבל לא שיאמר אדם: שמא יזדמן לו ריוח; ואם יטול שכר על זה, הדין בטל, ונמצא שנוטל ממון מזה ונותן לזה בלא דין, וגזלן הוא. וראה כמה ענשן גדול, כי אין מדקדקין כמו שכתבתי. לכן אמור לקהל משמי, שיבטלו הדבר; ואם לא ימצאו מי שירצה להתבטל מעסקיו ולדון, יתנו ממון הקהל לאנשים ידועים שידונו. כי הא דאמר ר' יהודה, א"ר אסי (כתובות קה): גוזרי גזירות שבירושלים היו נוטלין שכרם צ"ט מנה מתרומת הלשכה. אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל.

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף כט עמוד ב

אם היה זקן מרכיבו על החמור. תנא: כפועל בטל. אמר אביי: כפועל בטל של אותה מלאכה.

רש"י מסכת בכורות דף כט עמוד ב

כפועל בטל של אותה מלאכה - דבטל הימנה דאם היה נוקב מרגליות שעבודתה נוחה לעשות ושכרו מרובה אם אומר לו טול כך וכך ותבטל היום ממלאכה אינו פוחת משכרו אלא דבר מועט שהרי נוחה ואין בה טורח ואי מלאכה קשה היא כמו נגר אם אומר לו אתה נוטל עכשיו שלשה זוזים טול זוז והבטל היום מאותה מלאכה ועשה מלאכה קלה זו נוח לו להבטל וליטול זוז והכא נמי כי ההוא אגרא יהיב ליה שהרי מבטלו ממלאכתו וכוליה אגרא לא יהיב ליה שהרי אינו עוסק במלאכה קשה אצלו.

תוספות מסכת בכורות דף כט עמוד ב

כפועל בטל של אותה מלאכה - פירש בקונטרס מאותה מלאכה דבטל מינה דאם היה נוקב מרגליות שעבודתה נוחה לעשות ושכרו מרובה ואם אומרים לו טול כך וכך ובטל היום ממלאכה אינו פוחת משכרו אלא דבר מועט שהרי נוחה ואין בה טורח ואם מלאכה קשה היא כגון נגר אם אומרים לו אתה נוטל עכשיו ג' זוזים טול זוז והבטל היום מאותה מלאכה לעסוק במלאכה קלה ניחא לו להבטל ליטול זוז עד כאן לשון הקונטרס ולא היה לו לפרש שיטול שכר בטלה מאותה מלאכה לעסוק במלאכה קלה כזו דא"כ היה נוטל [שכר] לדון ולהעיד להזות ולקדש אלא היה לו לפרש שנותנין לו שכר בטלה מאותה מלאכה ובטל לגמרי ואינו עושה בשום מלאכה וכענין זה צריך לפרש בסוף אלו מציאות (ב"מ לא:): גבי השבת אבידה דתנן היה בטל מסלע לא יאמר לו תן לי סלע אלא נותן לו שכרו כפועל בטל מאותה מלאכה וגם שם פירש בקונטרס כענין שפירש כאן וא"א לומר כן דא"כ היה נוטל שכר על השבת אבידה ואפי' לרבנן דאמרי טעינה בשכר לא אמרי אלא משום דא"כ לכתוב רחמנא טעינה ולא בעי פריקה וברישי הכונס (ב"ק נו:): אמרינן שומר אבידה כשומר חנם דמאי הנאה אית ליה אלא צריך נמי שם לפרש ליושב ובטל לגמרי ורבינו חננאל פירש שם כמו שבשאר ימות השנה אין נותנין בתפירת בגד אלא חצי סלע והוא עתה בשעת הרגל ותופר בגד בסלע [אין] אומרים לו קבל שכר כמה שתנוח למלאכה זו שאתה מקבל עליה סלע [אלא] כאותו שכר שאתה היית נוטל כמותה בשאר ימות השנה שלא היית נוטל עליה אלא חצי מפני השבת אבידה ופירושו תמוה דאין הלשון משמע כן וגם אין כאן שום הכירא ליטול בשעת הרגל כשאר ימות השנה והוי כהלכתא בלא טעמא ועוד תניא בריש השוכר את האומנין (ב"מ עו:): השוכר את הפועלים והטעו את בעל הבית כו' אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה הלכו פועלים ומצאו שדה שהיא לחה נותן להם שכרם משלם אבל אינו דומה הבא טעון להבא ריקם עושה מלאכה ליושב ובטל וקאמר התם תני תנא קמיה דרב נותן שכרו משלם א"ל חביבי אמר אי הואי התם הוה יהיבנא ליה כפועל בטל אלמא קרי ליה פועל בטל ומשמע לגמרי כמו שפירש ולא כמו שפירש [רש"י] ור"ח כלל ומיהו קשיא מהא דתנן בפרק איזהו נשך (שם סח.) אין מושיבין חנווני למחצית שכר אלא א"כ נותן לו שכרו כפועל בטל ומפרש בגמרא כפועל בטל של אותה מלאכה דבטל מינה וצריכא דאי אשמעינן רישא חנווני משום דלית ליה טרחא אבל סיפא דאית ליה טרחא אימר לא סגי ליה כפועל בטל ואמאי ס"ד דלא תסגי ליה כפועל בטל והלא כל זה כדינו שנותנין לו יותר לפי מה שהוא טורח ועוד דבברייתא פליגי התם כמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר אפילו לא טבל עמו אלא בציר כו' ר' שמעון אומר נותן לו שכרו משלם והשתא מתני' ר' שמעון שזהו שכרו משלם ובתוספתא משמע דמתני' כר' מאיר דקתני המושיב חבירו בחנות למחצית שכר נותן לו שכרו כפועל בטל דברי ר' מאיר ועוד קתני סיפא ר' שמעון אומר נותן לו שכרו משלם אינו דומה עושה מלאכה ליושב ובטל יושב בחמה ליושב בצל ולפירוש הקונטרס דשמעתין ודבבא מצינא קשיא אבל לפי מה שפירשתי דכפועל בטל היינו ביושב ובטל לגמרי ניחא ולא קשה מידי הא דקאמר צריכא ובין מרובה בין מועט דקאמר ר' מאיר היינו בין היה עוסק במלאכה מרובה בין היה עוסק במלאכה מועטת ור' שמעון אומר נותן לו שכרו משלם שאומדים כמה היה רוצה ליטול ולבטול ממלאכה כבידה שהיה עוסק בה ויעסוק במלאכה כזו דהיינו טפי מדרבי מאיר ויושב ובטל דתוספתא לאו בטל לגמרי אלא מאותה מלאכה החמורה ורבינו חננאל פירש שם כפועל בטל כגון אדם בטל שאינו מוצא מי ישכירנו והולך ובטל והיה משתכר בקל ולא יתן לו כמו שפועלים הולכים עכשיו שהם ביוקר הרבה משכירין כגון שהיה נשכר עכשיו בשתי סלעים ובאותה שעה היה בטל לא יהיה נוטל אלא סלע.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לז עמוד א

הא קמ"ל, דאפילו במקום שנוטלין שכר, על המקרא שרי למשקל, על המדרש לא שרי למשקל. מאי שנא מדרש דלא? דכתיב: +דברים ד+ ואותי צוה ה' בעת היא ללמד אתכם, וכתיב: +דברים ד+ ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה', מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם, מקרא נמי בחנם! רב אמר: שכר שימור, ורבי יוחנן אמר: שכר פיסוק טעמים.

ר"ן מסכת נדרים דף לז עמוד א

אמר שמואל במקום שנוטלין שכר על המקרא ואין נוטלין שכר על המדרש על המדרש לא שרי ליה למשקל - נראה בעיני דה"פ מדינא מותר ליטול שכר על המקרא ולא על המדרש כדמפרש ואזיל מיהו יש מקומות שמחמירין על עצמם שלא ליטול שכר אפי' על המקרא כדי שלא יבא ליטול מן המדרש... ולענין הלכה קיימא לן הכי דעל המדרש לא שרי למשקל מיהו ה"מ שכר לימוד אבל אגר בטלה שרי - והכי איתא בירושלמי דגרסינן התם יכול אף על מקרא ותרגום כן ת"ל חוקים ומשפטים חוקים ומשפטים אתם מלמדים בחנם ואי אתם מלמדים בחנם מקרא ותרגום וכן חמי מתניא נסבין אגריהון אמר ר' יודן בר' ישמעאל שכר בטלן הם נוטלין. רב אמר שכר שימור - דמסתמא לומדי מקרא קטנים וצריכין שימור ומש"ה נהי דאגר לימוד אסור שכר שימור שרי. ורבי יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים - שמלמדין להם טעמים דלאו מדאורייתא נינהו הלכך לא הוו בכלל חוקים ומשפטים ואיכא בין רב לרבי יוחנן ללמד מקרא לגדול דלא בעי שימור דלרב אסור דס"ל דפיסוק טעמים דאורייתא ולרבי יוחנן שרי משום שכר פיסוק טעמים הלכך לענין הלכה כיון דקיי"ל דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן נקטינן דאפי' מגדול שרי ליטול שכר על המקרא וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות נדרים.

תוספות מסכת נדרים דף לז עמוד א

הא קמ"ל דאפילו במקום שנוטלין שכר על המקרא וכו' - מפרש ואזיל טעמא דמה אני בחנם דכתיב ראה למדתי אתכם ומסתמא משה לא נטל שכר מישראל שעשיר היה.

שכר שימור - שמשמר מלמד תינוקות שלא ילכו אנה ואנה אבל מדרש אינו צריך ללמוד כ"א לגדול שאינו צריך שימור כבן עשר למשנה.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קלד עמוד ב

ההוא שקא דדינרי דאתא לבי מדרשא, קדים רבי אמי וזכה בהן, והיכי עביד הכי? והא כתיב ונתן - ולא שיטול מעצמו! רבי אמי נמי לענייני זכה בהן; ואיבעית אימא: אדם חשוב שאני, דתניא: +ויקרא כ"א+ והכהן הגדול מאחיו - שיהא גדול מאחיו בנוי בחכמה ובעושר, אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו - תלמוד לומר: והכהן הגדול מאחיו - גדלו משל אחיו.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב עמוד א

ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהוקפלו המקצועות דקאכיל, אחתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשדיה בנהרא, אמר לו: אוי לו לטרפון שזה הורגו! שמע ההוא גברא, שבקיה וערק. אמר רבי אבהו משום ר' חנניה בן גמליאל: כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה, אמר: אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה. ואמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול, שנאמר: +יחזקאל ז+ ובאו בה פריצים וחיללוהו, כיון שפרצום נעשו חול - נעקר מן העולם, דכתיב: +דניאל ה+ בה בליליא קטיל בלשצר, המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם - על אחת כמה וכמה. ורבי טרפון, כיון דכי אכיל דהוקפלו רוב המקצועות הוה, אמאי צעריה ההוא גברא? משום דההוא הוה גנבי ליה ענבי כולה שתא, וכיון דאשכחיה לר' טרפון, סבר היינו דגנבן. אי הכי, אמאי צער נפשיה? משום דרבי טרפון עשיר גדול הוה, והוה ליה לפייסו בדמים. תניא: +דברים ל+ לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו - שלא יאמר אדם: אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למד מאהבה וסוף הכבוד לבא, שנאמר: +משלי ז+ קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, ואומר: +משלי ג+ דרכיה דרכי נועם, ואומר: +משלי ג+ עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. רבי אליעזר בר ר' צדוק אומר: עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהם לשמם, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ואל תעשם קורדום להיות עודר בו, וקל וחומר: ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול - נעקר מן העולם, המשתמש בכתרה של תורה - על אחת כמה וכמה. אמר רבא: שרי ליה לאיניש לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה, דכתיב: +מלכים א' יח+ ועבדך ירא את ה' מנעוריו. אלא קשיא דר' טרפון! דעשיר גדול היה, והוה ליה לפייסיה בדמים. רבא רמי, כתיב: ועבדך ירא את ה' מנעוריו, וכתיב: +משלי כז+ והלך זר ולא פיר' הא באתרא דידיעי ליה, הא באתרא דלא ידעי ליה. אמר רבא: שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תיגראי ברישא, דכתיב: +שמואל ב' ח'+ ובני דוד כהנים היו, מה כהן נוטל בראש, אף תלמיד חכם נוטל בראש.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב עמוד ב

אמר רבא: שרי ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא אכרגא, דכתיב: +עזרא ז+ מנדה בלו והלך לא שליט למירמא עליהון, וא"ר יהודה: מנדה - זו מנת המלך, בלו - זו כסף גולגלתא, והלך - זו ארנונא. ואמר רבא: שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אכרגא, מ"ט? לאברוחי אריא מיניה קאמר. רב אשי הוה ליה ההוא אבא, זבניה לבי נורא. א"ל רבינא לרב אשי: האיכא +ויקרא י"ט+ לפני עור לא תתן מכשול! א"ל: רוב עצים להסקה ניתנו.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח עמוד א

רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, אמר לו: רבי, פרנסני! אמר לו: בני, קרית? אמר לו: לאו. שנית? א"ל: לאו. אם כן, במה אפרנסך? [א"ל:] פרנסני ככלב וכעורב, פרנסיה. בתר דנפק, יתיב רבי וקא מצטער ואמר: אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ! אמר לפניו ר' שמעון בר רבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו? בדקו ואשכח, אמר רבי: יכנסו הכל. רבי לטעמיה, דאמר רבי: אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ.

משנה מסכת אבות פרק ב

משנה ב

[ב] רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם:

משנה מסכת אבות פרק ד

משנה ה

[ו] רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ד משנה ו

[ו] כבר רציתי לא לדבר בזה הציווי, לפי שהוא מבואר, וליודעי גם כן שדברי בו לא יאותו לרוב הגדולים בתורה, ואולי לכולם; אבל אומר ולא אחוש, מבלי לשאת פנים למי שקדם ולא למי שנמצא.

דע, כי זה כבר אמר: אל תעשה התורה קרדום לחפור בה, כלומר: אל תחשבה כלי לפרנסה, ובאר ואמר שכל מי שיהנה בזה העולם בכבוד תורה שהוא כורת נפשו מחיי העולם הבא. והעלימו בני אדם עיניהם מזו הלשון הגלויה, והשליכוה

אחרי גוּם, ונתלו בפשטי מאמרים שלא הבינום - אני אבארם - והטילו להם חוקים על היחידים ועל הקהילות, ועשו את המינויים התוריים לחוק מכסים, והביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחוייב, לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים העוסקים בתורה ותורתן אומנותן. וכל זה טעות. אין בתורה מה שיאמת אותו, ולא רגל שישען עליה בשום פנים. לפי שאנו אם נעיין בתולדות החכמים, זכרם לברכה, לא נמצא אצלם לא הטלת חובות על בני אדם, ולא קיבוץ ממון לשיבות המרוממות הנכבדות, ולא לראשי גלויות ולא לדיינין ולא למרצני תורה ולא לאחד מן הממונים ולא לשאר האנשים, אלא נמצא קהילותיהם כולן יש בהם עני בתכלית, ועשיר רב הממון בתכלית, וחלילה לה' שאומר שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה, אלא זה העני אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ומרגליות, אבל הוא לא היה עושה כן, אלא מסתפק במלאכה שיתפרנס ממנה, בין ברווח בין בדוחק, ובז למה שבידי בני אדם, הואיל והתורה מנעתו מזה. וכבר ידעת כי הלל הזקן היה חוטב, והיה חוטב עצים ולומד לפני שמעיה ואבטליון, והוא בתכלית העניות, ומעלתו - עד כי תלמידיו הם אשר הושאו למשה ויהושע, וקטן תלמידיו רבן יוחנן בן זכאי. ולא יסופק לבר דעת שאילו היה מסכים לקבל מבני דורו, לא היו מניחים אותו לחטוב עצים. וחיניה בן דוסא, אשר קול קורא עליו: "כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנייה בני וחנייה בני דיו קב חרובין מערב שבת לערב שבת", ולא ביקש מבני אדם. וקרנא דיין בכל ארץ ישראל, והוא היה משקה שדות, וכשהיו באים בעלי הדין, היה אומר: או שתתנו לי מי שישקה במקומי כשאני מתעסק עמכם, או שתתנו לי שעור מה שאבטל מעבודתי, ואדון לכם. ולא היו ישראל בני דורם של אלו וזולתם לא אכזרים ולא שאינם גומלי חסדים, ולא מצאנו חכם מן החכמים שהיה מצבם דחוק שיגנה אנשי דורו שאינם מרחיבים לו, חלילה לה', אלא הם בעצמם היו חסידים, מאמינים באמת לעצמה, מאמינים בה' ובתורת משה, אשר בה הזכיה בעולם הבא, ולא יתירו לעצמם זה, ויסברו שהוא חלול השם אצל ההמון, לפי שהם יחשבו התורה למלאכה מן המלאכות אשר מתפרנסים בהן, ותתבזה אצלם, ויהיה עושה זה "דבר ה' בזה" + במדבר טו, לא+.

ואמנם טעות אלו המתגברים כנגד האמת והלשונות המפורשים, בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כורחם - הן המעשיות אשר ימצאו בתלמוד באנשים בעלי מומים בגופותיהם, או זקנים באו בימים עד שלא יוכלו לעשות מלאכה, שאין תחבולה להם אלא לקחת, ואם לא - מה יעשו, הימותו? זה לא ציוותו התורה. ואתה תמצא המעשה אשר הביאו בו ראייה באמרו: +משלי טו, לא+ "היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה" - בבעל מום, לא יוכל לעשות מלאכה. אבל עם היכולת, לא המציאה התורה בזה דרך.

רב יוסף, עליו השלום, היה נושא עצים, ואומר: "גדולה מלאכה שמחממת את בעליה", רצונו לומר, שבעת יגיעת איבריו - יכובד משכבם - במשא העץ הכבד, היה מתחמם גופו בלא ספק, והיה משבח זה ושמח בו, והיה לבו טוב במתנת בחלקו, בגלל מה שהיה אצלו ממעלת ההסתפקות.

וכבר שמעתים, הניפתים, נתלים באומרים: "הרוצה להנות יהנה כאלישע, ושלא להנות אל יהנה כשמואל הרמתי". וזה אינו דומה לזה כלל, ואמנם זה אצלי סילוף ממי שמביא ראייה ממנו, הואיל והוא מבואר ואין בו מקום לטעות. כי אלישע לא היה מקבל ממון מבני אדם, כל שכן שלא היה מטיל עליהם ומחייבם בחוקים, חלילה לה' מזה, ואמנם היה מקבל הכיבוד בלבד, כגון שיארחו איש אחד, והוא בדרך, נוסע, וילון אצלו ויאכל אצלו בלילה ההוא או ביום, וילך לעסקיו. ושמואל לא היה נכנס בבית איש, ולא אוכל ממזונו. ובכגון זה אמרו החכמים, שתלמיד חכמים, אם רצה להדמות לזה, עד שלא יכנס אצל איש - יש לו לעשות כן, וכמו כן אם רצה להתארח אצל איש בהכרח נסיעה או כיוצא בה - יש לו לעשות כן. לפי שכבר הזהירו מן האכילה ללא הכרח, ואמרו: "כל תלמיד חכמים המרבה סעודותיו בכל מקום" וכו', ואמרו: "כל סעודה שאינה שלמצוה אסור לתלמיד חכמים להנות ממנה".

ולמה אאריך בזה הענין, אני אזכור המעשה אשר התבאר בתלמוד, והמתקש יעשה כרצונו: היה איש שהיה לו כרם, והיו באים בו גנבים, וכל אשר היה פוקדו בכל יום, היה מוצא ענביו מתמעטים וחסרים, ולא היה לו ספק שאיש מן הגנבים שמהו מטרה. והיה מצטער מזה תמיד כל ימי הענבים, עד שבצר ממנו מה שבצר, ושטחו עד אשר יבש, ואסף הצמוקים. ומדרך בני אדם, שכאשר יאספו הפירות המיובשים, יפלו גרגרים מן התאנים והצמוקים, ומותר לאוכלם, מפני שהם הפקר, וכבר הניחום בעליהם למיעוטם. ובא ר' טרפון במקרה יום אחד לזה הכרם, וישב, והיה מלקט מן הצמוקים הנופלים ואוכלם. ובא בעל הכרם, וחשב שזה הוא אשר היה גונב ממנו כל השנה, ולא היה מכירו, אבל שמע שמו. ומיהר אליו ותפשו, והתגבר עליו, ושמהו בשק, ורץ עמו על גבו להשליכו בנהר. וכאשר ראה ר' טרפון עצמו אובד, צעק: "אוי לו לטרפון שזה הורגו". וכאשר שמע זה בעל הכרם, הניחו וברח, ליודעו כי חטא חטא גדול. והיה ר' טרפון בשארית ימיו מאותו היום דואב ומיליל על מה שארע לו, בהצילו נפשו בכבוד התורה, והוא היה בעל ממון, והיה יכול לומר לו: הניחני, ואני אשלם לך כך וכך דינרים, וישלם לו, ולא יודיעהו שהוא טרפון, ויציל נפשו בממונו, לא בתורה. אמרו: "כל ימיו שלאותו צדיק היה מצטער על דבר זה ואומר: אוי לי שנשתמשתי בכתרה שלתורה, שכל המשתמש בכתרה שלתורה נעקר מן העולם". ואמרו בזה: "משום דר' טרפון עשיר גדול הוה, והוה ליה לפיוסיה בדמים".

ופתח רבנו הקדוש, עליו השלום, אוצרות חיטה בשנת רעבון, ואמר: כל מי שרוצה לקחת פרנסתו יבוא ויקח פרנסתו, ובתנאי שיהיה תלמיד חכמים. ובא ר' יונתן בן עמרם ועמד לפניו, והוא אינו מכירו, ואמר לו: פרנסני, ואמר לו: באיזו גדר אתה מבחינת הלימוד? ואמר לו: פרנסני ככלב וכעורב, רצונו לומר: אפילו אין לי חכמה, וכמו שיפרנס ה' חיה טמאה ועוף טמא פרנסני, שאין עם הארץ פחות מהם. ונתן לו. שוב התחרט אחר כך על שפיתוהו בדבריו, ואמר: "אוי לי שנהנה עם הארץ מנכסי". ואמרו לו אותם אשר הודיעם מה שארע: **אולי יונתן בן עמרם תלמידך הוא, אשר אינו רוצה להנות בכבוד תורה, כל שאפשר לו זה, ואפילו בתחבולה? וחקר ומצא הדבר כן. ושני אלה המעשים ישתיקו כל חולק בזה הענין.**

ואמנם הדבר אשר התירתו התורה לתלמידי חכמים הוא, שיתנו ממון לאדם, יעשה להם סחורה בו בבחירתו, אם ירצה - ועושה זה יש לו שכר על כך, וזה הוא מטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים - ושתמכר סחורתם תחילה למה שיימכר, ותתפס להם ראשית השוק דוקא. אלו חוקים שקבע ה' להם, כמו שקבע המתנות לכהן והמעשרות ללוי, לפי מה שבאה בו הקבלה. כי שתי הפעולות האלה יש שיעשו אותן הסוחרים קצתם עם קצתם על דרך הכבוד, ואפילו לא היתה שם חכמה, ולכל הפחות יהיה תלמיד חכמים כמו עם ארץ מכובד. וכן פטרה התורה את כל תלמידי החכמים מחובות השלטון כולן, מן המיסים, והאכסניות, ומיסי הנפש, והם אשר יקראו כסף גולגלתא, יפרעום בעבורם הקהל, ובנין החומות וכיוצא בהן. ואפילו היה תלמיד החכמים בעל ממון רב לא יחוייב בדבר מזה. וכבר הורה בזה רבנא יוסף הלוי זצ"ל לאיש באנדלוס, שהיו לו גנות וכרמים שהיה מחוייב עבורם אלף דינרים, והורה לפוטרו מהמס, להיותו תלמיד חכמים, אף על פי שהיה משלם המס ההוא אפילו העני שביהודים. וזה דין תורה, כמו שפטרה התורה הכהנים ממחצית השקל, כמו שבארנו במקומו, ומה שדומה לזה.

פירוש רבינו יונה על אבות פרק ד משנה ה

וכן היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף - תגא לשון כתר כתררגומו האוכל הנאות מדברי תורה הנהנה בדברי תורה בעולם הזה הרי זה נוטל חייו מן העולם הבא ולא הנאת כבוד והנאת ממון בלבד אמרו אלא אפילו להציל את עצמו אסור. שהרי רבי טרפון שכפתוהו להשליכו בנהר כסבורין שהוא לסטים ולא אמר [רק] אוי לטרפון שזה הורגו וכיון שהכירו בו שהוא רבי טרפון הניחוהו וברח כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה ואמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה שכל המשתמש בה אין לו חלק לעולם הבא. ואמר' טעמי' משום דר' טרפון עשיר גדול היה והוא ליה לפיוסיה בדמים ואמר' נמי בב"ב פרק ראשון [דף ח'] רבי פתח אוצרות בשנת בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה ובעלי התלמוד ועמי הארץ אל יכנסו. דחק ר' יונתן בן עמרם ונכנס אמר לו רבי פרנסני אמר לו קרית לא שנית לא. וא"כ במה אפרנסך. אמר לו פרנסני ככלב וכעורב עמד ופרנסו לאחר שיצא אמר רבי אוי לי שנתתי ממוני לעם הארץ אמר לפניו ר"ש ברבי. שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות (בכבוד) [מכבוד] תורה בדקו ומצאו כדבריו. א"ר יכנסו הכל. ואף רבי אמר לפרנס בכבוד תורה. אלא בשני בצורת שמצוה לפרנס את מי שאין לו די מחסורו. והצריך יש לו ליטול. אלא שלא היה רוצה רבי ליהנות מממונו לעם הארץ ר' לטעמיה דאמר רבי אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. ואעפ"כ יונתן בן עמרם לפניו משורת הדין עשה דכיון שראה שלא מפרנסים אלא בעלי תורה. אמר א"כ בכבוד התורה הם מפרנסין ולא רצה ליהנות בכבודה של תורה ונראין דברים כי שמא אלו לא היו רוצים לפרנסו על מנת שהוא עם הארץ היה מפרנס בכבוד תורה שאין עון זה גדול מכל המצות האמורות בתורה שנא' וחי בהם ולא שימות בהם חוץ מן הג' הידועות וכן ההוא מעשה דרבי אלעזר ברבי שמעון [בב"מ דף פ"ד] דאמר היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה [משלי ל' י"ד] ומפני שהיה זקן וקבל עליו יסורין והיה צריך לזיון ולהתרפאות ולא היה לו במה. ואין לך צדקה מזו. אבל מי שהוא בריא ויכול לעשות מלאכה אסור לו ליהנות בכבוד תורה כל עיקר. ומה שאמרו מכאן למביא דורון לתלמידי חכמים מעלה עליו הכתוב כאלו מקריב בכורים לא אמרו אלא בדבר שהדיוטות רגילין בו שכן דרך בני אדם להביא דורון לאדם חשוב אפילו הוא עם הארץ. ומה שאמרו חכמים [ברכות י' ע"ב] הרוצה ליהנות יהנה כאלישע זה המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים ששכרן מרובה ומותר. והכתוב ג"כ פטרן מן מיני מסים וארנונות ואפילו כסף גולגלתא וכמה דברים הידועים על פי הקבלה שהקב"ה זכה בהם לתלמידי חכמים וכן סדר הענין ר"מ ז"ל:

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כג

הלכה ה

כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים, והוא שלא יהיה שכר הניכר, אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר ה בטלתי הרי זה מותר, והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג

הלכה ט

דברי תורה נמשלו כמים שנאמר הוי כל צמא לכו למים, לומר לך מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו וילילו עוסק בתורה.

הלכה י

כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס/וגרם/ רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן, ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.

הלכה יא

ב מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב.

הגהות מיימוניות הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה יא

[ב] בריש כיצד מברכין ואספת דגן נהוג בהן מנהג דרך ארץ ורבנן במסכת אבות יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. ופירש רבינו תם דרך ארץ עיקר כדאמרין בפ' החולץ מדקתני יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב ש"מ יורשי האב עיקר וקשה דכתיב ראה חיים עם אשה אשר אהבת ואשה אינה עיקר מהחיים. וי"ל דדרשינן מינה פ"ק דקידושין כשם שחייב להשיא לבנו אשה כך חייב ללמדו אומנות דחיים היינו אומנות ואשה עיקר מאומנות והא דתנן פרק בתרא דיומא מיתה ויוה"כ מכפרים עם התשובה ואמר יוה"כ לא בעי תשובה תשובה בעי יוה"כ ואפילו הכי אמר עם התשובה י"ל דהכי קאמר עם התשובה שעשה כבר בעינן יוה"כ דאין בא לומר שצריך שניהם. אי נמי להכי קאמר עם התשובה דהיא עיקר לגביה מיתה ועוד י"ל דאפילו לרבי דמהני יוה"כ מכתת מ"מ כפרה גמורה ליכא אלא בתשובה דא"כ למה נחרב הבית בעוונות כיון דיוה"כ מכפר חוץ משלשה דברים דפרישית ליעיל. אבל רבינו אלחנן היה אומר דאדרבה עיקר הוא תורה חדא דאמר הכא ראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתן עראי ונתקיימה בידן וה"נ אמר במסכת אבות במ"ח דברים שהתורה נקנית בהן במיעוט ד"א ותנן נמי כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה לידוק מעמה איפכא ודיוקא דהחולץ ליתא דלא דייק התם אלא ממשנה יתירה דקתני יחלקו יורשי הבעל וכו' ולא קתני יחלקו סתמא ועוד דלישנא דתלמוד תורה דרך ארץ לא אתי שפיר אי לא קתני עם שאם היה אומר בלא עם דרך ארץ הייתי אומר או זה או זה קאמר, ע"כ:

כסף משנה הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י

כל המשמים על לבו וכו'. רבינו ז"ל הרחיב פיו ולשונו בפירוש המשנה פ"ד דמסכת אבות על ההספקות שנותנין גם לתלמידים גם לרבנים. וגם כי נראה מדבריו שרוב חכמי התורה הגדולים שבאותו זמן או כלם היו עשים כן וגם פה אזדא לטעמיה. והנה הוא ז"ל הביא שם ראייה מהלל הזקן [יומא ל"ה:] שהיה חוטב עצים ולומד. ואין משם ראייה שזה היה דוקא בתחילת למודו ולפי שהיה בזמנם אלפים ורבות תלמידים אולי לא היו נותנין אלא למפורסמים שבהם או שכל מי שהיה אפשר לו שלא ליהנות היה עושה אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם התעלה על דעתך שהיה חוטב עצים. גם מה שהביא מר' חנינא בן דוסא [ברכות י"ז:] אינה ראייה שאם היה רוצה להתעשר לא היה צריך לשאול מבני אדם רק מן השמים היו נותנים לו כמוזכר בתעניות [כ"ה]. אבל הוא ז"ל לא רצה ליהנות מן העולם הזה ואין דברינו אלא ברוצים ליהנות מן העולם הזה אבל שלא באיסור. וקרנא [כתובות ק"ה.] שהיה מרויח שהיה בודק באוצרות יין איזה ראוי להתקיים אותה אומנות יפה היא ובלא טורח גדול. ואין ספק שמי שחננו השם יתברך להתפרנס ממלאכתו אסור לו ליטול ורב הונא דהוה דלי דוולא כבר פירש"י ז"ל שהיה דולה להשקות שדותיו ובזה אין גנאי גם כי כפי זה כבר היו לו קרקעות ולא היה צריך ליטול. והביא עוד ראייה ממה שאמרו במי שאחזו [ס"ז:] רב יוסף איעסק בריחייא רב ששת בכשורי אמר כמה גדולה מלאכה שמחממת את בעליה. וכבר נזהר רש"י ז"ל מזה וכתב דלרפואה היו עושים כן בימות השלג להתחמם ולהזיע. ואיני מבין כוונת רבינו הלא נערים בעץ כשלו אף כי סומים כי רב ששת סומא היה כנראה באותה סוגיא ואיך היה נושא קורות וא"כ ע"כ י"ל כרש"י שהיה נושא משא בתוך ביתו ממקום למקום. ודחה שם רבינו ראית אמרם היתה כאניות סוחר לומר דהיינו דוקא כשהיו חולים. ואמת הדבר שר' אלעזר בר"ש אמרו [ב"מ פ"ד:] שהיה חולה אבל מ"מ אם כוונת הכתוב לכך מה משבח התורה הרי כל בעלי מומין אף על פי שלא יהיו בני תורה ממרחק יביאו לחמם כי הרואה עצמו בצער נודר כך לצדקה ונותנין אותו לעניים החולים וגם שר' אלעזר בידו היה לסלק היסורים מעליו כמוזכר בהפועלים וכיון שכן היה גורם לעצמו ליהנות מד"ת וא"כ מהו שטוען רבינו ואומר והמעשים אשר ימצאו בגמרא מאנשים בעלי מומין בגופן שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון אחרים ואם לא מה יעשו הימותו זה לא צותה תורה אינה טענה דאיכא למימר שישלוקו יסוריהם מעליהם ולא ימותו. גם שמצינו בדברי חז"ל [כתובות ק"ה:] שלתת דורון לת"ח שהוא כאילו מקריב ביכורים והביאו ראייה מאלישע כמוזכר פ' שני דיני גזירות וכן מצינו כשהיו הולכים לשאול לנביא היו נותנין לו דורון. ולפי פשט דברי רבינו גם דורון אסור לו לקבל דאל"כ למה נדחק באותו פסוק דהיתה כאניה סוחר לימא התם בתורת דורון הוה. ומצינו בר' יוחנן שהיה מפרנסו הנשיא כדאיתא בסוטה (פרק היה נוטל דף כ"א) גם בדברי קבלה מצינו גם ליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה וכו'. ובסוף הזרוע (חולין קל"ד:) אמרינן ההוא שקא דדינרי דאתא לבי מדרשא קדם ר' אמי וזכה בהם ופריך והיכי עביד הכי והא כתיב ונתן ולא שיטול מעצמו ומשני לעניים זכה בהם ואי בעית אימא אדם חשוב שאני כלומר ממונה ראש ישיבה דתניא והכהן הגדול מאחיו גדלו משל אחיו. ופירש"י שקא דדינרי דינרי זהב שלחו ממקום אחר לבני הישיבה וודאי דר' אמי לא היה חולה דאי לא לשני הכי אלא בריא הוה ואפילו הכי זכה בהם ולא הוקשה להם למה נטלו אלא מפני שנטלו בעצמו הא לאו הכי שפיר דמי. ועוד דמשמע בפירוש דאדם חשוב אפילו ליטול מעצמו שרי. ומה שהביא להשתיק החולקין ממעשה דר' טרפון [נדרים ס"ב]. ודיונתן בן עמרם [ב"ב ח'.] אדרבה משם ראייה דאמר רבינו הקדוש שלא יכנס להתפרנס משלו אלא ת"ח ואם איתא אסור היאך היה מכשילן לת"ח לתת להם מה שהוא אסור ועוד דלא מן השם הוא זה דודאי כל היכא שיש לו אסור לו ליהנות מדברי תורה וגם יש לו למעבד כל טעדיקי דאפשר שאם יהנה יהיה בתורת עני וכההיא דיונתן בן עמרם. ויותר נראה לומר דכל שאין לו משרא שרי ליהנות ויונתן בן עמרם לפנין משורת הדין הוא דעבד וכמו שאמרו שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה דמשמע דוקא יונתן הוא דלא הוי מתהני הא אינך הוו מתהנו דאי לאו הכי הל"ל שמא שום בן תורה הוא שאינו נהנה בכבוד תורה. ועוד דאם איתא דאסור היאך לא נמצא שום אחד שיעמיד דבריו על דין תורה אלא יונתן בן עמרם לבדו: ופירוש המשניות שם באבות כך הם לדעת ר' ישמעאל אומר הלומד על מנת ללמד כלומר שאין כוונתו למידתו לשמה רק להתכבד בהיותו ראש ישיבה כמו שאמרו בפ' קונם [ס"ב]. לאהבה את ה' שלא תאמר אקרא כדי שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני רבי או שאהיה זקן ויושב בישיבה, או שכוונתו ע"מ ללמד וליטול שכר כמי שלומד איזה אומנות מספיקים בידו ללמוד וללמד כפי כוונתו ולא יותר אבל הלומד ע"מ לעשות הוי לומד לשמה ומספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי כל אלה בכלל כוונתו כי לימוד התלמידים גם השמור ממצות ל"ת ועשותו מצות עשה מעשה יאמר לו. בא ר' צדוק ואמר אל תטעה לומר כיון שאני רואה שגם ללומד ע"מ ללמד מספיקין בידו כפי כוונתו שאין בו עון אשר חטא אל תכוין לשום אחת מהכוונות הרמוזות בעל מנת ללמד. ובבחינת המכוין

השגת הכבוד אמר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ובבחינת המכוין ללמוד כדי להתפרנס כמי שלומד אומנות אמר ולא קרדום לחפור בהם. ותדע ששתי הכוונות אסורות שכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף וכיון שהלל סתם דבריו הא למדת שכל הנהנה מדברי תורה איזה מין של הנאה שיהיה כלומר שלומד על מנת השגת כבוד או השגת פרנסתו נוטל חייו מן העולם. גם משנת הלל שהזכיר הכתובה בפ"א כך פירושו לדעתי הוא אמר תחלה הוי מתלמידיו של אהרן ומדרך העולם שההולכים בדרכים ישירים כאלה כונתם לקנות שם או להרויח, כנגד מי שמכוין לקנות שם אמר נגד שמה וכו'. וא"ת מי הכניסני בתגר זה אם למדתי לא אוסיף עוד כי אם אלמוד אולי אתכוין לקנות שם ואובד שמי וכשלא אוסיף לא אענש או אם שמעתי מאמר זה קודם שאלמוד לא אלמוד אמר ודלא מוסיף יסוף אף על פי שלמד כיון ששנה ופירש ה"ז קשה מכולם ודאי יסוף אבל אותו שלא רצה ללמוד חייב מיתה הוא ומ"מ אם יש לו זכות תולה לו ולכך שינה לומר בראשון יסוף ובשני חייב מיתה. וכנגד כוונת הרוח הממון אמר ודאשתמש בתגא חלף וכאן נכללות כל הנאות ד"ת. וה"מ המכוין בהתחלת למודו לכוונות האלה או שאפשר לו להתפרנס בלא שיטול שכר תלמודו אבל אם למד לשם שמים ואח"כ אי אפשר לו להתפרנס אם לא יטול שכר מותר. וזה נחלק לשלשה חלקים אם שיטול מאבות הבנים שכר ללמד בניו או ללמדו. ואם שיושב ולומד וכל הבא לקרבה אל המלאכה יקרבהו לתורה ולמצות. ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו. וכל אלו החלקים למדנו היתרם מפ' שני דייני גזירות דאמרינן התם ת"ח המלמדין הלכות שחיטה והלכות קמיצה לכהנים נוטלים שכרם מתרומת הלשכה וכתבו התוספות דאע"ג דאמרינן בפ' אין בין המודר דשכר תלמוד אסור הכא שאני דכל שעה היו יושבים ולא היו עוסקין בשום מלאכה ולא היה להם במה להתפרנס והיה מוטל על הצבור לפרנסם. מדבריהם למדנו שלא אסרו שכר התלמוד אלא כשיש לו ממקום אחר כדי פרנסתו. ומכאן יש ללמוד לשני החלקים הראשונים שלפיכך היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה מלמדי הלכות שחיטה וקמיצה לכהנים לפי שהרי הם מהנים בזה לישראל עצמם שאם הכהנים לא ידעו היאך יקריבו קרבנות ישראל ה"נ אם אין גדיים אין תיישים ומי יורה שמועה ונמצאת ח"ו תורה בטלה מאליה וא"כ עליהם מוטל לפרנסם דה"ל כאילו מלמדים אותם בעצמם וש"י כמ"ש בשם התוספות. גם החלק השלישי נלמד ממה שאמרו בפ' הנזכר גוזרי גזירות כלומר דיינין שגוזרים גזירות שבירושלים נוטלים שכרם תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה. גם שם כתבו התוספות דטעמא לפי שלא היה להם ממה להתפרנס וכשם שהיו מגבין השקלים אפילו בע"כ כ"ש שמגבין בזמן הגלויות כל מה שצריך להעמדת ציבור ואלמלא כן ח"ו היינו כאובדים בענייני ואין לך צורך ציבור גדול ממה שצרכין להעמיד ביניהם מורה צדק גם תלמידים ימלאו מקומו בהפרדו מן העוה"ז וכופין אלו לאלו על החקים הקבועים על כך. ואמרינן תו בגמרא אהא דגוזרי גזירות לא רצו מוסיפין להם לא רצו אטו ברשיעי עסקין ומפרש רש"י ברשיעי שנוטלים שכר לדון יותר מכדי חייהם אלא לא ספקו אף על פי שלא רצו ליטול מוסיפין להם. הכלל העולה שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכרו ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן הצבור. וכן מותר לו ליטול שכר מהצבור לדון או מהבעלי דינין אחר שמירת התנאים הנזכרים בהלכות סנהדרין. ואחרי הודיע ה' אותנו כל זאת אפשר לומר שכוונת רבינו כאן היא שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. וזהו שכתב כל המשים על לבו וכו'. והביא כמה משניות מורות על שראוי ללמוד מלאכה ואפילו נאמר שאין כן דעת רבינו אלא כנראה מדבריו בפירוש המשנה קי"ל כל מקום שהלכה רופפת בדרך הלך אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק יג

הלכה יב

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את י"י לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר ברכך י"י חילו, והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך.

הלכה יג

ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני יי לשרתו ולעובדו לדעה את יי והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה י"י חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה = עליו השלום = אומר י"י מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי. בריך רחמנא דסייען.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו

הלכה ב

מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק, וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה, אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו הדבק בחכמים ותלמידיהם, לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם וישיא בתו לתלמיד חכם ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם ולהתחבר להן בכל מיני חבור שנאמר ולדבקה בו, וכן צוו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם.

איגרות הרמב"ם (הוצאת שילת ירושלים תשנ"ה דף עו) איגרת פרידה לאחיו ר' דוד במסעו הראשון להודו

איגרת פרידה אל ר' דוד אחיו

[תרגומנו]

ב"ר¹"כי ה' יהיה בכסףך ושמר רגלך מלקד"².5 "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' " וגו'³."ואמרתם כה לתי נאתה שלום וביתך שלום" וגו'⁴.

ה' יתעלה הוא הידע מה שבלבי מן הצער והשקמון

מפרידת האז מבטן⁵ והנדיד⁶ הרחום,ישמרני ה' מן הרעות בו, ויחבר ביני ובינו כמצרים⁷, אם ירצה ה'⁸.10 ואשר אודיעך⁹ - שהנני בשלום גמור¹⁰.משה ברי¹¹ מימון זצ"ל**The last letter that Maimonides received from his brother on his fateful trip to India
Cambridge University Library Or.1081 J1****Recto**

'To my beloved brother R. Mos[es, son of R.] Maimon -- the memory of the righteous be blessed! David, your brother who is longing for you -- may God unite me with you under the most happy circumstances in his grace. I am writing this letter from `Aydhab. I am well, but my mind is very much troubled, so that I walk around in the bazaar and do not know -- by our religion -- where I [am...], nor how it is that I did not imagine how much you must worry [about me]. This is my story: I reached Qus and after Passover I booked for `Aydhab in a caravan. [...] So we travelled alone out of fear of him. No one has ever dared to embark on such a disastrous undertaking. I did it only because of my complete ignorance. But God [saved] us after many frightful encounters, to describe which would lead me too far afield. When we were in the desert, we regretted what we had done, but the matter had gone out of our hands. Yet God had willed that we should be saved. We arrived in `Aydhab safely with our entire baggage. We were unloading our things at the city gate, when the caravans arrived. Their passengers had been robbed and wounded and some had died of thirst. Among them was Ibn al-Rashidi, but he was unharmed. [...] We preceded him only slightly and there was only a small distance between us and those who were robbed. We were saved only because we had taken upon ourselves those frightful experiences. All day long I imagine how you must feel when you hear about `Ata' Allah Ibn al-Rashidi, how he was robbed, and you believe that I was in his company. Then God comes between me and my reason. To cut a long story short: I arrived in `Aydhab and found that no imports had come here [...] at all. I found nothing to buy except indigo. So I thought about what I had endured in the [des]ert [...]; then it appeared a simple matter for me to embark on a sea voyage. I took Mansur as my travel companion, but not Ma`ani...'

Verso

'for all my troubles came [only from him; you know] the man and how he behaves (2 Kings 9:11). Sometime, if God wills it, I shall tell you [all that happened between us] on our way from Fustat to `Aydhab. My company in the Mala[bar] sea will be [...], Salim, the son of the broker and his brother's son, Makarim al-Hariri and his b[rother], and the brother of Sitt Ghazal. But Ma`ani embarked, together with Ibn al-Kuwayyis on another ship, and Bu 'l-'Ala remains in Dahlak, since the ship in which he travelled foundered, but he was saved and absolutely nothing of his baggage was lost. Ibn `Atiyya, however, was in another boat, together with Ibn al-Maqdisi. Their boat foundered and only their din[ars] remained with them. Now, despite all of this, do not [worry]. He who saved me from the desert with its [...] will save me while on sea. [...] And, please, calm the heart of the little one and her sister; do not frighten them and let them not despair, for crying to God for what has passed is a vain prayer (M. *Berakhot* 9:3). [...] I am doing all of this out of my continuous efforts for your material well-being, although you have never imposed on me anything of the kind. So be steadfast; God will replace your losses and bring me back to you. Anyhow, what has passed is past, and I am sure this letter will reach you at a time when I, God willing, shall have already made most of the way. But the counsel of God alone will stand (Proverbs 19:21). Our departure will probably be around the middle of Ramadan. I shall trav[el with ... Tell this] to his uncle, and also that he is fine. [Best regards to you, to] Bu `Ali and his brother, to the elder Bu Mansur and his brothers, to my sisters and the boys, to all our friends, to the freedman, and Mahasin.

Written on the 22nd of Iyyar, while the express caravan is on the point of leaving'.

[Adapted from S. D. Goitein, *Letters of Medieval Jewish Traders* (Princeton, 1973), pp. 209-210]

איגרת אל ר' יפת הדיין

[המקור העברי]

לכג"ק¹ מְרָנָא וּרְבָנָא יַפְתָּ, הַחֲכָם הַמְבִינֵי, הַדִּין הַמְשַׁכִּיל, ש"צ², בֶּן כג"ק
מְרָנָא וּרְבָנָא אֵלֵיהּ, הַדִּין הַחֲסִיד זצ"ל, מֵאֵת אוֹהֲבוֹ³, הַהוֹמָה לְפָרִדוֹ,
5 הַמְתַּפְּלֵל לְהוֹסִיף כְּבוֹדוֹ, מִשֶּׁה בְר' מִיְמוֹן הָרַב זצ"ל.

הַגִּיעַ⁴ כְּתִבְךָ הַחֲבִיב אֶל נַפְשִׁי, וְתַמְהַתִּי עַל עֲנִיָּנוֹ, שֶׁהָרִי אַחָה קוֹבֵל בּוֹ
עָלִי מִפְּנֵי שְׁלֹא הַקְדַּמְתִּי⁵ לְשֹׁאֵל בְּשִׁלּוּמָה מִיּוֹם שֶׁנִּפְרַדְנוּ מֵאַרְץ הַצְּבִי,

רַכַּס לְר' יַפְתָּ הַדִּיין

וְלֹא שְׁלַחְתִּי לָךְ כְּתִב. וְנִדְאַי⁶ זֶה הָעֲנִין שֶׁהִזְכַּרְתָּ בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לְמַד,
וְאַתָּה בּוֹגֵד וְלֹא בְּגָדוֹ בְּךָ⁷. וְעוֹד, שֶׁמֵּאַחַר שֶׁנִּפְרַדְנוּ בְּחֻדְשִׁים מְעַטִּים מֵעַתָּה
אַבָּא מְרִי⁸ זצ"ל, וּבְאוּרֵי⁹ כְּתָבִי הַתְּנַחֲמִים מִקְצֵה מְעַרְב־י¹⁰ וְאַרְץ אֲדוּם,
מִמְהַלְךְ¹¹ כְּמֵה חֻדְשִׁים, וְאַתָּה לֹא שָׁמַתְּ לְבָךְ לְזֹאת. גַּם אֲרָעוֹ לִי¹² צְרוֹת
רְבוֹת גְּלוּיּוֹת בְּאַרְץ מְצָרִים, מִחֲלִיִּים, וְהַפְסַד מְמוֹן, וְעַמִּידַת מוֹסְרִים עָלִי
5 לְהַרְגָנִי. וְהַרְעָה הַגְּדוֹלָה שֶׁבָּאָה עָלִי בְּאַחֲרוֹנָה, שֶׁהִיא רָעָה מְכַל רָעָה
שֶׁעָבְרָה עָלִי מִיּוֹם הַיּוֹתִי וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְהִיא פְּטִירַת הַצְּדִיק זצ"ל¹³,
שֶׁטְּבַע בַּיָּם הַדוֹ, וּבִקְדוֹ מְמוֹן רַב לִי וְלוֹ וְלְאַחֲרָיִם, וְהֵנִיחַ בֵּת קִטְנָה
וְאַלְמָנָתוֹ אֲצִלִּי. וְנִשְׁאַרְתִּי אַחֲרָיו כְּמוֹ שָׁנָה מִיּוֹם שֶׁהִגִּיעָה הַשְּׂמוּעָה הַרְעָה,

איגרות הרמב"ם

רל

נוֹפֵל עַל הַמְטָה בְּשַׁחֲוֵן רַע וּבְדִלְקַת וּבְתַמְהוֹן לְבָב, וְכַמְעַט קֵט הֵייתִי אוֹבֵד.
וְאַחַר כֵּן עַד הַיּוֹם, כְּמוֹ שְׂמוֹנֵה שָׁנִים, אֲנִי מֵתְאַבֵּל וְלֹא הַתְּנַחְמְתִּי. וּבְמֵה
אַתְּנַחֵם, וְהוּא הָיָה הַבֶּן¹⁴, עַל בְּרַכֵּי גְדֹל, וְהוּא הָיָה הָאֵת, וְהוּא הַתְּלַמִּיד,
וְהוּא שֶׁהָיָה נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּשׁוֹק וּמְרוּיַח וְאֲנִי יוֹשֵׁב לְבִטָּח, וְהֵבִין בְּתַלְמוּד
5 בְּמַהֲרָה¹⁵, וְהֵבִין בְּדַקְדוּק הַלְשׁוֹן יִתְרֵי¹⁶, וְלֹא הֵייתִי לִי שְׂמִיחָה אֲלֵא
בְּרֵאוֹתוֹ. עָרְבָה כָּל שְׂמִיחָה, וְהֵלֵךְ לְחֵי עוֹלָם, וְהֵנִיחֵנִי נְבִיחַל בְּאַרְץ נְכָרִיָּה.
כָּל עַת שֶׁאַרְאָה כְּתָב יְדוֹ, אוֹ סֵפֶר מִסְפָּרָיו, יִהְפֹךְ עָלִי לְבִי וְיַעֲזוּרוּ יְגוֹנִי.
כָּלְלוּ שֶׁל דְּבָר: "כִּי אֲרַד אֶל בְּנֵי אֲבֹל שְׂאוּלָה"¹⁷. וְלוֹלִי הַתּוֹרָה הִיא¹⁸
שֶׁשְׂעוּעִי, וְדַבְרֵי הַחֲכָמוֹת שֶׁאֲשַׁכַּח בְּהוֹן יְגוֹנִי, אִז אֲבַדְתִּי בְּעִנְיִי.

10 וְאֲנִי כֹכֵל זֹאת¹⁹ אֵינִי קוֹבֵל לֹא עַל חֲכָם וְלֹא עַל תְּלַמִּיד וְלֹא עַל רַע
וּמִיָּדַע, וְרֵאוּי לְקַבֵּל עָלֶיךָ יוֹתֵר מִכָּלֵם, שֶׁאֲנִי וְהוּא וְאַבָּא מְרִי⁸ זצ"ל
וְאַתָּה – אֲרַבְעַתְנוּ הִלְכְנוּ בְּבֵית ה' בְּרַגְשׁ²⁰, וְלֹא שְׁאַלְתָּ וְלֹא דָרַשְׁתָּ. וּמֵן
הַדִּין הָיָה שְׁלֹא אֲשִׁיבְךָ עַל כְּתָב זֶה שֶׁהִגִּיעַ עִתָּה בְּעִבּוֹר הַהַרְשָׂאָה²¹, אֲכַל
אַהֲבָתִי עָרוּכָה וּשְׂמִירָה²², וְלִכְתְּנוּ יַחַד בְּמִדְבָּרִים וּבִיעֲרוֹת אַחֲרֵי ה' לֹא
15 אֲנִישָׁה, וְלֹא אֲחֻשָׁב לָךְ עוֹוֹן וְנִפְשָׁע, עַל²³ כָּל פְּשָׁעִים תִּכְסֶּה אֶהֱבֶה. וְהֵאֵל
יִודַע כְּמֵה צָר לִי וְקָשָׁה בְּעִנְיִי דַחַק הַזֶּמֶן שֶׁאַמְרַת²⁴, וְכֹל אוֹתוֹ הָעֲנִין
הֵיטֵב חָרָה לִי עָלָיו עַד מוֹת. וְאֵלוֹ הֵייתְךָ כְּאֵן אֲצִלִּי הֵייתִי עוֹשֶׂה עִמָּךְ
כְּרֵאוּי, וְאֲכַבֵּד וְאֶהְנֶה אוֹתְךָ כְּפִי כַחֵי.

וּשְׂמִתְתִּי הַרְבֵּה עַל זֶה הַבֶּן שֶׁחֲנַנְךָ הָאֵל, ר'י²⁵ אֵלֵיהּ הַתְּלַמִּיד הַמְבִינֵי.
20 שְׂמִעְתִּי שֶׁהוּא עוֹסֵק בְּתוֹרָה, וְשֶׁהוּא נְכוֹן לַחֵשׁ, וְהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה. תַּחַת
אַבוֹתֶיךָ יֵהְיוּ בְּגִיָּה²⁶, וְכֹן יֵהִי רְצוֹן²⁷. שְׁכַט אֲתַצִּי²⁸.

תשב"ץ

רבי שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, בעל ספר התשב"ץ (תשובות רבי שמעון בן צמח) על שלושת חלקיו, נולד באי מיורקה (ע"י ספרד) בשנת ה"א קכ"א (1361) ונפטר בעיר אלג'יר בשנת ה"א ר"ד (1444). כמו גדולי ספרד אחרים היה גם הרשב"ץ רופא. בעקבות המהומות האנטי-יהודיות של שנת ה"א קנ"א (1391) הוא ברח לצפון אפריקה והתיישב באלג'יר, ושם שימש כדיין בבית דינו של הרב הראשי, הריב"ש.

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמב

לפי שראיתי הרבה בני אדם מגמגמין על מה שנהגו בכל קהלות ישראל בכל הדורות לתת פרס לחכמיהם ונתלים בזה במ"ש בזה הענין הרמב"ם ז"ל בפירושו למסכ' אבות (פ"ד מ"ה) על כן אחקור בזה הענין כאשר יראוני מן השמים ומהגמ' וממקומות אחרים אם הדבר הזה רשות או מצוה או חובה או יש שם נדנוד עבירה ואני בטוח בכחן של ראשונים שנהגו לעצמן היתר בדבר זה שלא אכשל בדבר הלכה ושיתבררו ושיתלבנו הדברים בענין הספק הזה:

ואומר כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנות' כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם וכדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עניים ושינהגו בהם כבוד ושורש דבר זה יוצא לנו מן התור' ע"פ מדרש חכמים. אמרו בפ"ק דיומא (י"ח ע"א) ובהוריות פ' כהן משיח (ט' ע"א) הכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי ובכח ובחכמה ובעושר אחרים אומרי' מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו ת"ל והכהן הגדול מאחיו גדלו משל אחיו וכבר הזכירו בתורת כהני' ובתוספתא דיומא ובילמדנו מעשה בפנחס הסתת שנמנו אחיו הכהנים למנותו כ"ג ומצאוהו חוצב אבנים בהר ומלאו לו אותו מחצב דינרי זהב. וכן למדו מזה לתלמיד חכם שיכול ליטול מעצמו ממון שיתעשר בו ואין גנאי בדבר דאמרי' בפ' הזרוע (קל"ד ע"ב) ההוא שקא דדינרא דאתא לבי מדרשא קדים רבי אמי זכה ביה והיכי עביד הכי והתניא ונתן ולא שיטול מעצמו ואסיקנא אדם חשוב שאני ותני' והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בכח ובנוי בעושר ובחכמה אחרים אומרי' מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו שנא' והכהן הגדול מאחיו גדלו משל אחיו. השוו בעלי הגמ' דין אדם חשוב שחייבין ישראל להעשירו לדין כ"ג. וכן מדת הדין נותנת מק"ו שהרי הוא קודם לכל דבר להחיות ולהשיב אבדה לכל אדם שהרי משנ' שלימה שנינו בפ' בתרא דהוריות (י"ג ע"א) כהן קודם ללוי לוי קודם לישראל וגו' אימתי בזמן שכל' שוים אבל אם הי' ממזר חכם וכ"ג עם הארץ ממזר ת"ח הוא קוד' לכ"ג ע"ה ואמרו בגמ' (שם) מה"מ יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים ואפי' מלך שהוא קוד' לכ"ג כדאיתא התם דאמרי' דחכם קודם לו דחכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראויין למלכות וכיון שחכ' עדיף מכ"ג כי היכי דמחייבי' כהני' לגדלו משלהם בעושר ה"נ מחייבי' כל ישראל לגדל ת"ח שבהם בעושר. ובפ' סדר תעניו/תעניות/אלו (כ"א ע"א) במעשה דאלפא ור' יוחנן אמרינן התם מלך ר' יוחנן פי' שעשאוהו ראש ישיב' וכתב שם מאיר עיני הגולה רש"י ז"ל בלשון הזה מי שהוא ראש ישיבה היו נותנים לו הרבה כדאמרי' גבי הכהן הגדול מאחיו גדלו משל אחיו עכ"ל ולפ"ז כשהיו פרנסי הדורות רואים ת"ח דדחיק להו עלמא טובא היו משתדלי' למנותם בראש כדי שיפרנסו' הצבור דרך כבוד כדאמרי' בהוריות פ' בתרא (י' ע"א) דר"ג ור' יהושע הוו קאזלי בספינתא בהדי רבי יהושע הוה פתא דסולתא בהדי ר"ג הוה פתא שלים פתא דר"ג סמך אסלתא דר"י א"ל מי הות ידעת דאית לך עכובא דאייתית נמי סולתא א"ל כוכב אחד יש שעולה לשבעים שנה ומתעה את הספנין אמרתי שמא יעלה ויתענו א"ל כ"כ יש בידך ואתה יורד לספינה אמר לו עד שאתה תמה עלי תמה על ב' תלמידים שיש לך ביבשה ר"א חסמא ור' אלעזר בן גדגדה שיודעים לשער כל טיפות שבים ואין להם פת לאכול ובגד ללבוש נתן דעתו להושיבם בראש כשעלה ליבשה שלח להם ולא באו חזר ושלח להם ובאו אמר להם כמדומין אתם ששרר' אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם שנא' וידברו אליו לאמר אם היום הזה תהיה עבד לעם הזה ועבדתם. הרי שר"ג שהיה פרנסן של ישראל לפי שידע דחקן של ת"ח וכל אותו פלפול שלהם בכל אות' השיעורי' לא עמד להם לפרנס עצמם הושיבם בראש כדי שיגדלו' ישראל בעושר משלהם וכן פי' שם רש"י ז"ל והם לא רצו לקבל מפני חשש קבלת שררה עד שדרש להם ר"ג שאין להם לחוש ליוהרא מפני השררה כי אינ' אלא עבדות וכיון שאינה אלא עבדות ולא שררה יש להם לישיב בראש כדי שיתפרנסו בכבוד כראוי להם ולפי שדבר זה מוטל על פרנסי הדורות אמר ר' יהושע לר"ג אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע צערן של ת"ח במה הן מתפרנסין כדאיתא בפ' תפלת השחר (כ"ח ע"א) דמשמע התם דר' יהושע היה מתפרנס בדוחק ור"ג חזא אשייתא דבית' דמשחרן א"ל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה כלומר שעושה פחמין או נפח שאין שחרות הכותלים מדבר אחר ונראה שר' יהושע היה עושה מלאכתו בצנעה שהרי בפרהסיא היה אסור לו שהרי אב ב"ד היה כדאיתא התם (שם) וכדאיתא בפ' החובל שמנהגם היה שהנשיא היה ראש ישיבה וממנה תחתיו אב ב"ד לכל ישראל כדמוכח הת' בשלהי הוריות (י"ג ע"ב) וכיון שאב ב"ד היה לא היה אפשר לו לעשות מלאכה בפרהסיא כדאמרי' בפ' עשרה יוחסין (ע' ע"א) כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה ופרש"י ז"ל שגנאי הוא לצבור שיהיו נצרכין לזה וכיון שבפרהסיא לא הי' עושה אלא בצנע' משום הכי לא היה יודע ר"ג שאומנותו פחמי שאם היה יודע חלילה לו לרובן גמליאל שלא היה משתדל עם הצבור לגדלו משלהם שהרי לרבי אלעזר בן חסמא ולר"א בן גדגדה הושיב בראש מפני שלא הי' להם לחם לאכול ובגד ללבוש כדי שיתפרנסו דרך כבוד מהצבור כדלעיל כ"ש לרבי יהושע שהיה אב ב"ד אבל מפני שלא היה להם ענין רבי יהושע מפורסם שהי' פחמי מפני כך לא השתדל ר"ג עם הצבור לפרנסו מנכסיהם ולגדלו משלהם ומ"מ עדין היה אומר ר' יהושע על ר"ג אוי לדור שאתה פרנסו שראוי היה לר"ג לפשפש במעשיהם של ת"ח כדי שלא יהיו מזונין בצער כי עליו היה מוטל הדבר. ואני אומר עוד שא"א שיהי' ר' יהושע פחמי ממש כדמשמע מפשט ההלכה וכמו שראיתי מי שכתב כן שאיך אפשר שמי שיהיה אב בית דינן של ישראל שיהי' פחמי וכ"ש שהי' לוי ומשורר כדאיתא בערכין (י"א ע"א) אלא שכך נ"ל שר' יהושע לא הי' גדול בעושר כפי הראוי לאב ב"ד ולפיכך לא הי' ביתו יפה והיו כותלי ביתו משחירות ור"ג תמ' מאד ואמר לו איך לא תיפה ביתך כראוי לאדם שכמותך שכל הרוא' כותלי ביתך יחשוב שפחמי אתה ואל' ר' יהושע שאין לו עושר כ"כ שיוכל להתנאות בדירתו ושאווי לו לדור שהוא הי' פרנסו עד שעד עתה לא ידע אם הי' ר' יהושע עשיר אם לא שהי' לו לפשפש בענינו ולגדלו משל צבור כנ"ל בענין זה. אלא שבירוש' ראיתי מפורש שפחמי היה

דאמרינן התם אשכחי יתיב ועביד מחטין **אבל מ"מ הדברים פשוטי שפרנסי הדורות היו מתעסקים להושיב בראש ת"ח** **הניזונין בצער כדי להגדילם אצל הצבור שיתפרנסו בריוח ובכבוד** ואמרינן נמי בפ' ואלו נאמרין (מ' ע"א) כי אימנו רבנן עליה דרבי אבהו לממניה ברישא חזייה לר' אבא דמן עכו דתפסי לי' בעלי חובות אמר להו אית לנו ר' אבא דמן עכו ופי' הענין שר' אבהו היה עשיר גדול ונכבד שהי' בביתו של קיסר ונכבד מאד בעיניהם כדאיתא בפ"ק דסנהדרין (י"ד ע"א) ובפ"ב דכתובות (י"ז ע"א) דהוה שריין קמיה אמהתא דבי קיסר רבה דעמי' וכו' וה"נ מוכח בפ"א דע"ז (ד' ע"א) ובפ"ל כל כתבי (ק"ט ע"ב ע"ש) ופ"ק דחגיגה (י"ד ע"א) וביומא בפ' בא לו כ"ג (ע"ג ע"א) ובשאר דוכת' וכיון שהוא הי' עשיר גדול ורבי אבא דמן עכו הי' עני ותפסי לי' בעלי חובות אף על פי שנמנו בני הישיבה להושיבו בראש אמר להם שיותר הי' ראוי ר' אבא דמן עכו בשביל שיושיבוהו בראש ויגדלוהו משלהם וזאת היתה ענותנותו של ר' אבהו שהי' ענותן כדאי' התם ור' אבא דמן עכו אף על פי שהי' ענותן יותר מר' אבהו כדאמרי' נמי התם אפ"ה לא נמנע מלישב בראש כדי שיתפרנס דרך כבוד כראוי לו והרי דבר זה הרבה מפורש בתלמוד שהצבור חייבין להושיב בראש לחכמיה' כדי לפרנס' דרך כבוד ודבר זה מוטל על פרנסיהם ומנהיגיהם להתעסק בעניניה' עם הצבור ולא יוכל אדם לחלוק בזה כלל ואפי' התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם אף על פי שאינן ראשי ישיבות חייבין הצבור לפרנסם דרך כבודם כדאמרינן בפרק ואלו קשרים (ק"ד ע"א) איזהו ת"ח שבני עירו מצוין לעשו' מלאכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמי' למאי נ"מ למיטרח לי' בריפיתיה. ואמרי' ביומא (ע"ב ע"ב) ר' יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתוב ועשית ארון עצי שטים מכאן לת"ח שמצוין /שמצוין/ בני עירו לעשות מלאכתו. וכבר היתה להם קופה מיוחדת לקבץ בה ממון לחלק לתלמידי' לפרנסם דרך כבוד' כדמוכח בפ' הנזקין (ס' ע"ב) כדאיתא התם ההוא שיפרא דמעיקר' הוה בי רב יוסף ולבסוף בי רבה ולבסוף בי ר' יוסף ולבסוף בי אביי ולבסוף בי רבא. וראיתי בתשובה לר' שרירא גאון ז"ל שכ' שפירש שיפרא תיב' כמו י"ג שופרות דשקלים ואמר הגאון ז"ל שהיתה תיבה לקבץ בה ממון לחלק לתלמידי' ופירושו יותר נכון מפרש"י ז"ל שפי' שופר של תקיעות ערב שבת והביא הרב ז"ל ג"כ פי' הגאון ז"ל בפירושו והוא הראוי לסמוך עליו שדברי הגאונים ז"ל קבלה הם והרי ענין זה נהוג בימי חכמי התלמוד ז"ל כפירוש קבלתנו ולמה יקשה עלינו זה והלא אפי' למלמדי תינוקות אמרי' בבתרא פ' השותפין דמסייע להו ממתא ולמה לא נלמוד ק"ו מזה לת"ח ואף לראשי הישיבות זה מצינו בתלמוד מפורש. ועוד נמצא במדרשות שהם מלאים מזה הענין כלומר שהצבור הם נוהגים לתת פסיקתם דרך כבוד למי שמכירין בו חכמה. אמרו במדרש ר' תנחומא בפ' תרומה מעשה בחבר אחד שהי' בא בספינ' עם פרקמטוטין הרבה והיו אומרינן לאותו חבר היכן פרקמטיא שלך היה אומר להם פרקמטי' שלי גדולה משלכם בדקו בספינה ולא מצאו לו כלום התחילו שוחקים עליו ונפלו ליסטים עליהם בים ושללו ונטלו כל מה שמצאו בספינה יצאו ליבשה ונכנסו למדינה ולא היה להם לחם לאכול ובגד ללבוש מה עשה אותו חבר נכנס לבית המדרש ודרש עמדו בני המדינה כשראו בו תורה מרובה נהגו בו כבוד גדול ועשה פסיקתו כהוגן וכראוי בגדול' ובכבוד והתחילו גדולי הקהל לילך מימינו ומשמאלו וללות אותו כשראו אותם פרקמטוטין כך באו אצלו פייסו ממנו ואמרו לו בבקשה ממך למד עלינו זכות לפני בני אותה העיר שאתה יודע מה היינו ומה אבדנו בספינ' בבקשה ממך עשה עמנו דבר אפי' על הפרוסה שנתן לתוך פיננו ונחיה ולא נמות ברעב א"ל הלא אמרתי לכם שפרקמטי' שלי גדול' משלכם ששלכם אבדה ושלי קיימת הוי כי לקח טוב נתתי לכם ע"כ במדרש תנחומא. עוד שם במדרש תנחומא בפ' ואתה תצוה מעשה בסופר א' שעלה לירושלים בכל שנה ושנה הכירו בו בני ירושלים שהי' אדם גדול בתורה א"ל טול ממנו חמשים זהובי' ושב אצלנו וגו'. עוד מצינו בברייתא של קנין תורה אר"י בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי זקן אחד ונתן לי שלום והחזרתי לי /לו/ שלום אמר לי ר' מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני א"ל רצונך שתדור עמנו במקומינו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה שכן נאמר בס' תלים טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף לא נמנע רבי יוסי בן קסמא אלא מפני שלא הי' רוצה לצאת ממקום תורה לא שיש נדנדוד עבירה בדבר ח"ו. אבל הדברים נראין פשוטי' שזו מצוה על הצבור וחובה עליהם לכבד ת"ח שביניהם לפרנסם דרך כבודם וזה מנהג קדום מימות התנאים והאמוראים עד עתה וזהו שבחה של תורה יותר משאר אומניות שכלם הם פוסקים בעת הזקנ' ובעליה' מוטלים ברעב והתור' גם עד זקנה ושיבה היא מחי' בעליה' בכבוד כדאיתא בפ' בתרא דקדושין (פ"ב ע"א) דתני' התם ר' נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תור' שכל אומניו' שבעולם עומדות לאדם בשעת ילדותו ולעת זקנתו מת מוטל ברעב אבל תור' עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנתו בילדותו מהו אומ' וקוי' ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרי' בזקנתו מהו אומר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו. ומצינו שבימות הגאונים ז"ל היתה קופה מיוחדת לישיבות משלחין מכל הקהלות ממון קצוב לראשי הישיבות ותלמידיהם. מצינו כתוב בס' רב עמרם גאון בתחלתו וז"ל שגר לפנינו רבנא יעקב בן רבנא יצחק כ' זהובים ששגרת לישיבה חמשה שלנו וחמשה עשר לקופה של ישיבה וצונו וברכנו אותך ברכות שיתקיימו בך ובזרעך ובזרע זרעך ע"כ ונרא' שרבנא יעקב כששגרם כך כתב לו בפ' שיתנו לו חמשה לראש ישיבה וט"ו לקופה שאל"כ אלא כך שלח שינתנו לראש ישיבה ולכל הישיבה מן הדין הי' יוכל /יכול/ רב עמרם ליקח עשרה זהובים וכמו שדרש ר"ע בפ"ק דע"ז (י' ע"ב) והיתה לאהרן ובניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ובפ"ק דיומא (י"ז ע"ב) איתה והכי קי"ל בפ' מי שמת (קמ"ג ע"א). אי נמי מנהג חסידות נהג בעצמו רב עמרם ז"ל שלא ליטול אלא חמשה זהובים אבל מ"מ מכאן נראה שמנהג הי' ג"כ בימות הגאונים ז"ל ליחד קופה של ישיבה וגם בימות האחרונים ז"ל מצינו זה המנהג מתפשט. וכתב הר' יהודה אלבר' גלוני ז"ל והביאן בספר החשן סי' ט' ונהגו ברוב מקומות לעשות לב"ד קופה שפוסקין מזון ב"ד ופרנסם לכמה עול' בשנה ומגבין אותו בתחלת השנה או בסופה ואין בזה משום תורת שוחד ותורת אגרא כי חוב' על כל ישראל לפרנס דייניהון וחכמיהון ע"כ. גם בדורות שלפנינו עד דורינו זה ראינו הדבר ממשמש והולך ומנהגן של ישראל תורה היא וכ"ש שהדברים מפורשים בתלמוד ובמדרשות ואין בדבר ספק ונר' שהחכם עצמו יכול לתבוע חלקו בפיו והכי מוכחא ההיא דרבי אמי דפ' הזרוע (קל"ד ע"ב) כדלעיל ואפי' למישרי תיגרא ברישא אמרינן בפ' קונם (ס"ב ע"א) דשרי לי' למימר צורבא מרבנן אנא שרי לי תגראי ברישא שנ' ובני דוד כהני' היו מה כהן נוטל חלק בראש דכתיב וקדשתו לכל דבר שבקדושה אף ת"ח נוטל חלק בראש כ"ש בדבר שיש בו חיי נפש וכבוד תורתו שיש לו לתבוע בפיו ואין בזה משום יהורא כלל. והנה נתבאר צד אחד של חיוב בענין הזה והוא שהצבור חייבין לפרנס חכמי דורם לפי כבודם וכבוד תורתם וזה דבר תורה:

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמג

עוד יש צד אחד של חיוב והוא שהצבור חייבי' לפטור אותם מכל מסים ותשחורו' ומיני ארנוני' והמחייבן בזה עובר על התורה ועל הנביאים ועל הכתובים כדאמרי' בפ' השותפים (ח' ע"א) רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן א"ל רב נחמן בר רב יצחק עבר מר אדאוריית' ואדנביאי ואדכתובי וגו' כדאית' התם וכבר כתבו בשם ר' יהוסף הלוי אבן מיגאש ז"ל שהעיד על רבו רבינו יצחק אלפסי ז"ל שכל מי שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי הוא פטור מכל חיוב הקהל אף על פי שיש לו נכסי' הרבה וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפיו' אבות שג"כ היה דן רבו רבינו יהוסף הלוי הנז' ז"ל ואף על גב דאשכחן דרב פפא הוה יהיב כרגא כדאמרי' בפ' זה בורר (כ"ז ע"ב) קם בר חמא נשקיה לכרעי' וקביל עליה כרגא דכולהו שניא **כבר תרצו שלא פטר' אותם התור' אלא כשהמלך שואל סתם דבר קצוב מהצבור שהצבור חייבין לתת למלך מס ששואל והחכמים פטורים אבל אם המלך או זהרורי דידיה הם תובעים מעצמם לכל אדם ובכללם החכמי' אין הצבור חייבי' לפרוע בשביל החכמים** ובכה"ג היה נותן כרגא רב פפא ואם הם תובעי' מן הצבור כפי מנין גלגלותיהם אף בזה הצבור חייבים לפרוע בשבילם כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות ת"ת ובפ' קונם (ס"ב ע"ב) אמרינן שרי ליה לצורב' מרבנן למימר לא יהיבנא אכרגא דכתיב מנדא בלו והלך לא שליט למרמא עליהון ואמר רב יהודה מנדא זו מנת המלך בלו זו כסף גלגלתא והלך זו ארנונ' ובפ' בתרא דיומא נמי מוכח דרבנן פטורי' מכרגא משום דכתיב שוא לכם משכימי קום וגו' כדאיתא התם. וכ"כ בס' חו"מ בסימן קס"ד ויש בהשותפין שרצו (ח' ע"א) מתפרש הדברי' שהחכמי' נפטרי' מהם והדברי' שחייבי' בהם ואין להאריך בזה שלא נמצא מי שחולק בזה כלל. והנה נתבאר צד שני של חיוב בענין זה והוא שהצבור אין להם רשות להטיל על חכמי דורם מנדה בלו והלך אבל חייבים לפטרם מהם ומשאר דברים המפורשי' בגמרא בתרא פרק השותפין (שם):

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמד

עוד יש צד שלישי בענין זה אבל אינו דבר של חובה כראשונים אבל יש בהם מצוה גדולה המקיימ' מובטח לו שיטול שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתו שישלם לו שכר הרבה והוא מ"ש בפ' בתרא דכתובי' (ק"א ע"ב) אר"א עמי הארץ אינן חיינן דכתיב מתים בל יחיו רפאים בל יקומו תניא נמי הכי מתים בל יחיו יכול לכל תלמוד לומר רפאים בל יקומו במרפא /במרפה/ עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר א"ל ר' יוחנן לא ניחא ליה למרייהו דאמרת עלייהו הכי אגן במרפה עצמו לע"ז מוקמי' ליה א"ל ר' מקרא אני דורש כי טל אורות טליך כל המשתמש באור תורה טל תורה מחייהו וכל שאינו משמש באור תורה אין טל תורה מחייהו חזא דהוה קא חלשה דעתי' כיון דחזייה דקא מצטער א"ל ר' מצאתי להם רפוא' ממקום אחר ואתם הדבקים בה' אלהיכם וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא **אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו נדבק בשכינ'** כיוצא בדבר אתה אומר וכו' הרי שלא מצא ר"א רפואה לע"ה שיחיו בתחית המת' אלא בשלשה דברי' שזכר והם שישיא בתו לת"ח או יעשה פרקמטיא לת"ח או שיהנה מנכסיו לת"ח וכבר הוא מפורש בתלמוד בכמה מקומי' שכר שלשה אלה. **לענין שישיא בתו לת"ח** אמרו בפ' אלו עוברין (מ"ט ע"א) **לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת"ח וישא בתו לת"ח** משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל. **ולענין פרקמטיא אמרו** בפרק מקום שנהגו (נ"ג ע"ב) **ותודוס איש רומי אדם גדול בתורה הוה ולא מבעלי אגרופין הוה ומטיל מלאי לכיס של ת"ח הוה. עוד אמרו שם (שם) כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף ועוד אמרו שם בסוטה פרק היה נוטל (כ"א ע"א) אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוז לו. מאי בוז יבוז לו אמר עולא לא כשמעון אחי עזריה ולא כר' יוחנן נשיאה **אלא כהלל ושבנא דכי אתא רב דימי אמר הלל ושבנא אחי הוה הלל עסק בתורה ושבנא עבד עסקא לסוף א"ל תא נערוב ונפלוג יצתה ב"ק ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוז לו פי' שמעון ועזריה היו אחים אמר עזריה לשמעון אחיו עסק אתה בתורה ואני בפרקמטיא ואני אפרנס אותך כדי שאחלוק עמך זכות תורתך וכן עשה ע"כ היו קורין אותו שמעון אחי עזריה. וכן הוא מוזכר במשנה קמיייתא דזבחים (ב' ע"א) ופ"ח דמסכת טהרות שהוא היה מגדולי התנאי'. וכן ר' יוחנן שהיה עוסק בתורה ע"י הנשיא שהיה מפרנסו. ואמרינן שלא נאמר על זה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה וגו' שהרי שכר יש בלימודם של אלו כיון שע"י פרקמטיא שלהם זכו לתורה אבל על מי נאמר על הלל ושבנא שהיו אחים והלל עסק בתורה מתוך עוני כדמפ' ביומא (ל"ה ע"ב) דאמרי' התם הלל מחייב את העניים וגו' ושבנא עסק בפרקמטיא ואמר להלל אחיו שעסק בתורה בוא ונחלוק זכותך וממוני וע"ז יצאתה בת קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוז לו וענין זה נרמז בתורה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך ואמרו בב"ר והלא יששכר גדול מזבולון שכן הוא מיחסן יששכר זבולון ובנימין. למה הקדימו אלא שהיה יששכר עוסק בתורה וזבולון עוסק בפרקמטיא ובא ומאכילו לפיכך הקדימו הכתוב שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו' ואמרו שם זבולון לחוף ימים ישכון בסחורתו ויששכר בתורתו כלם זה עם זה הם שותפין בעה"ז ובעה"ב ובכמה מקומות בתלמוד מצינו שיששכר היה בעלי תורה שנא' ובני /ומבני/ יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ואמרו בפ' המוציא תפילין (ק' ע"ב) שהיו גדולים מדורו של משה שבדורו של משה לא היו שם אלא חכמים וידועי' אבל נבוני' לא היו בהם ומבני יששכר היו יודעי בינה לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים ופי' במדרש חזית מאתים ראשי סנהדראו'. ואמרינן ביומא פ' בראשונה (כ"ו ע"א) לא משכחת צורבא מרבנן דמור' אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר וגו' ולא זכו לתורה אלא בפרקמטיא של זבולון ואמרו במדרש ר' תנחומא בפרשת ראה עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר כדי שלא תתחסר. **רמז להולכי ימים ולעוסקי' בפרקמטיא להוציא מעשר לעוסקי' בתורה כדי שימצאו ריוח בפרקמטיא כל זה הוא בכלל עושה פרקמטיא לת"ח** וכן בריש פ' הפועלי' (פ"ד ע"ב) בעובד דר"א בר"ש כשמרדה עליו אשתו והניחתו אמרינן התם דסלקו הנך ספונאי עיילו ליה שתין עבדי כד נקיטי שיתין ארנקי ועבדי ליה שתין מני לפדא ואכל וגו' וקרא אנפשיה היתה כאניו' סוחר ממרחק תביא לחמה וכתב רש"י ז"ל שאותן ספונאי עמד עליהם נחשול שבים ובקש לטבעם ונדרו נדר לה' ושלמו שאם יצילם ה' שיתנו כל אותו ממון לר"א בר"ש. וכן נמי בכלל זה הוא שאם יש לת"ח פרקמטיא למכור שיהיה הוא קודם במכירתה לעמי הארץ כדאי' בפ' לא יחפור (כ"ב ע"א) **ורב אדא בר אהבה נענש מפני שלא הניח רב דימי מנהרדעא למכור תחלה לכל אדם** כדאי' התם (שם) דאמר ר' דימי אנא ענשתיה דאפסיד גרוגרות דידי. ולענין מהנה לת"ח מנכסיו ג"כ רבו המקומו' אשר ספרו בשבחה של מצוה זו דתני' בפ' בתרא דכתובי' (ק"ה ע"ב)****

ואיש בא מבעל שלישה ויביא לאיש האלקי לחם בכורי וכי אלישע אוכל בכורי היה אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב בכורים ואמרו עוד בפ' בא לו כהן גדול (ע"א ע"א) הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח ימלא גרונו של ת"ח יין. **השוו מהנה הנאה לת"ח למקריב קרבנו**. ועוד אמרו בפ"ק דברכו (י' ע"ב) כל המכניס ת"ח לתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו כאלו מקריב תמידין. ועוד אמרו בפ' בתרא דברכו (ס"ג ע"ב) בכבוד אכסניא של ת"ח כמה דרשו רבי יוסי דן ק"ו מיתרו שלא קירב את משה אלא לכבוד עצמו גרם לו ולזרעו הכבוד הזה המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו עאכ"ו/ו' ור' נחמיה למד ממצרי ואדומי שקרבו ישראל להנאתם אמר הכתוב עליהם לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו עאכ"ו ור"ח בנו של ר"י הגלילי למדה מעובד אדום הגתי שבשביל כיבוד וריבוץ שעשה לפני הארון כתיב ויברך ה' את בית עובד אדום וגו' המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו עאכ"ו ואמרו בפ' כיצד מברכין (מ"ב ע"א) **אמר אביי אף אנו נאמר תיכף לת"ח ברכה במעשה ידיו שנא' נחשתי ויברכני ה' בגללך**. ואי בעית אימא מהכא ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. ולענין שקלא וטריא אמרו בפ"ק דחולין (ו' ע"ב) ובפ' הנזקין (ס"א ע"ב) התם נמי מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא קריא. ובפ' גיד הנשה (צ"ב ע"א) אמרו אמר ר"ל אומה זו כגפן נמשלה זמורו' שלה אלו בעלי בתים אשכולו' שבה אלו ת"ח עלין שבה אלו עמי הארץ קנוקנו' שבה אלו ריקנים שבישראל והיינו דשלחו מתם יבעון רחמי אתכלי' על עליי' דאלמלא עליי' לא מתקיימין אתכליי'. ובפ' אלו עוברין (מ"ט ע"ב) אמרו על ע"ה אלמלא אנו צריכים להם היו הורגים אותנו ובפ' הספינה (ע"ה ע"א) אמרו עשן בחופה למה כל מי שעינו צרה בת"ח עינו מתמלאו' עשן ובפ' אין עומדין (ל"ד ע"ב) אמרו כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לת"ח ולמהנהו ת"ח מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמם עין לא ראתה אלהים זולתך ובפרק חלק (צ"ב ע"א) אמרו ר"א אומר כל מי שאינו מהנה תלמידי חכמים אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר אין שריד לאוכלו על כן לא יחיל טובו ואין שריד אלא תלמידי חכמים שנאמר ובשרידי אשר ה' קורא ובהוא פירקא (ק"ב ע"ב) אמר רב נחמן אחאב שקול היה ואתקיף עליה רב יוסף מדכתיב רק לא היה כאחאב וגו' ומהדרינן אלא אחאב ותרן בממונו היה מתוך שנהנו תלמידי חכמי מנכסיו כפרו לו מחצה מכל אלו המקומו' נראה כי המהנה לת"ח יש לו זכות גדולה. **וגם החכמים אין גנאי להם לקבל מהם הנאה אלא מיהו אם רצו החכמים למנוע עצמם שלא לקבל הנאה משום אדם יש בזה צד חסידו' ויש בזה צד שאין ראוי למנוע עצמם מזה והכל לפי הענין ושיהיו כל מעשיהם לשם שמים**. ואמרו בפ"ק דברכו (י' ע"ב) אמר רבא הרוצה ליהנו' יהנה כאלישע פי' שאם קבל הנאה מבנ' אדם אין בזה איסור כלל שהרי אלישע קבל הנאה מהשונמית והרוצה שלא ליהנו' אל יהנה כשמואל הרמתי פי' שאם נמנע מלקבל הנאה אין בזה משום גסות הרוח ויוהר' שהרי מצינו שמואל שלא קבל הנאה שבכל מקום שהיה הולך היה ביתו עמו. ואמרו בפ' אלו טרפו' (מ"ד ע"ב) ובמגילה פ' בני העיר (כ"ח ע"א) רבי אלעזר כי הו' משדרי לי' מבי נשיאה מידי לא שקיל כי הו' מזמני ליה לא הו' אזיל אמר לא קא בעי מר דאחי' דכתיב ושונא מתנו' יחיה רבי זירא כי משדרי ליה לא שקיל כי הו' מזמני ליה אזיל אמר איתקורי הוא דמתקרו בי ע"כ הרי שר' זירא כיון שהיה יודע שבבית הנשיא היו רוצים להתכבד בו היה הולך לשם ולא היה חושש למקרא דכתיב ושונא מתנו' יחיה. דומה למ"ש בכתובו' פרק אלמנה נזונת (צ"ו ע"א) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד שנאמר למס מרעהו חסד רב נחמן בר רב יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנא' ויראת שדי יעזוב ובפ' בתרא דכתובו' (ק"ה ע"ב) אמרינן והא רבא דשאל מדבי רב מריון ולא משאל להו רבא לאחשובינהו הוא דבעי ומי לנו גדול בחסידות מרבי פנחס בן יאיר שאמרו עליו שמימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו כדאית' בפ"ק דחולין (ז' ע"ב) ואפ"ה אמרינן התם שמע ר' נפק לאפיה אמר רצונך שתסעוד אצלי ואמר לו הן וכשראה שר' צהבו פניו על שרצה לסעוד אצלו אמר לו כמדומה אתה שמודר הנאה מישראל אני ישראל קדושים הם יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה וכת' אל תלחם את לחם רע עין ואתה רוצה ויש לך וגו' הודיעו שאינו נמנע מלקבל סעודה מבני אדם מפני שיש גנאי בדבר אלא או מפני שאינו רוצה לדחוק על מי שרוצה ואין לו או מפני איסור לאו ואל תלחם את לחם רע עין וגו' מי שיש לו ואינו רוצה. אבל מי שיש לו ורוצה אינו נמנע מלסעוד אצלו ולא חשש לשום דבר נמצא שאחר כוונת הלב הדברים אמורים והחכם עיניו בראשו לראות אם יש לו כבוד בזה או גנות בפני עמי הארץ. ויש בענין זה עוד דבר שהוא אסור לת"ח והוא שלא ירבה סעודתו בכ"מ. ושלא יסעוד אלא בסעודה של מצוה ובסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה וכן אמרו בפ' כיצד מברכין (מ"ג ע"ב) ששה דברים גנאי הם לת"ח וגו' ואל יסב בחבורה של עמי הארץ ואמרינן מ"ט דילמא אתי לאימשוכי בהדייהו ואמרינן בפ' אלו עוברין (מ"ט ע"א) תניא אר"ש בן אלעזר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה כגון מאי א"ר יוחנן כגון בת כהן לישראל ובת ת"ח לעם הארץ ואמרו עוד שם (שם) כל ת"ח הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנאמר האוכלים כרים מצאן וגו' וכת' בתרי' לכן עתה יגלו בראש גולים. ואמרו עוד שם (שם) ת"ח המרבה סעודתו בכ"מ סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות עליו ודבריו אינן נשמעין ומחלל ש"ש ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לעצמו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות מאי היא אמ' אביי קרו לי' בר מיחם תנור' רבא אמר בר מרקד קובי רב פפא אמר בר מלחך פנכי. רב שמעיה אמר בר מך רבע. מיהו אם רצה החכם למנוע עצמו מכל סעודה שבעולם ואפי' של מצוה אינה שבח לו כל כך שהרי אמרו בפ' ערבי פסחים (ק"ג ע"ב) שמנה הם כמנודים לשמים מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לה בנים ממנה ומי שיש לו בנים ואינו מגדלם לת"ת ומי שאין לו תפילין בראשו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגלו ויש אומרים אף מי שאינו מיסב בחבורה של מצוה הילכך הצד השוה והוא שבח לת"ח שייסב בסעוד' של מצוה כגון בת כהן לת"ח וכיוצא בזה ובלבד שלא יסב בחבורה זו עם אנשים שאינם מהוגנים שלא יזדלזל בעיניה' ושינהוג דרך ארץ באכילתו ובשתיותו ודבורו ושלא ינהוג קלות ראש בעצמו. והנה נתבאר הצד השלישי והוא ענין המצוה להנות ת"ח ואשר יש בו נדנדוד עבירה לת"ח עצמו:

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמה

עוד יש צד רביעי ואינו דבר שיש בו חובה או מצוה אלא דבר הרשות והוא כולל כל המצות והוא ליטול שכר המצוה או הלמוד או הדין. ולענין הדין אמרו בפ' בתרא דכתובות (ק"ה ע"ב) א"ר יהודא א"ר אסי גוזרי גזרות שבירושלים היו נוטלים שכרם תשעים ותשעה מנה מתרומת הלשכה לא רצו מוסיפין עליהם אטו ברשיעי עסקינן אלא לא ספקו אף על פי שלא רצו מוסיפין להם **כלומר אף על פי שמדרר חסידות אינן רוצין ליטול כדי ספק מוסיפין להם ליטול זהו לענין ליטול מכלל ישראל אבל ליטול מהבעלי דינין כשבאים לדין לפניו יש בזה פנים שאם הוא נוטל אגר בטלתו ממלאכתו והיא בטלה דמוכח שרי לגמרי** כי הא (שם) דקרנא הוה תהי חמרא ויהבי לי' זוזא כל יומא כי אתו בתרי' לבי דינא לקמיה אמר להו הבו לי זוזא ואידון לכו דינא ואי בטלה דלא מוכחא היא אינו אסור ואם נטלו דינו דין אבל מכווער הדין שנוטל שכרו בזה כדתינא מכווער הדין שנוטל שכרו לדון אלא שדיניו דין ומוקמי' לה התם באגר בטלה דלא מוכח והיכא דשקיל בתורת אגרא דלא בטילא כלל אף על גב דלא שקיל בתורת שוחד' כגון דנקיט מתרווייהו בשכר שטורח לדון להם אף על גב דלא עבר משום ושוחד לא תקח אפ"ה דיניו בטלים והיינו דתנן בבכורות פ' עד כמה (כ"ט ע"א) הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים. ואי בתורת שחדא נסיב אפי' לזכות את הזכאי ולחייב את החייב עובר משום ושוחד לא תקח דאי משום הטיית דין הרי כבר אמור לא תטה משפט אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושוחד לא תקח הכי אסיקנ' התם בפ' ב' דיני גזרות (שם) לענין ללמוד ג"כ אמרינן התם (ק"ו ע"א) מלמדי ה' קמיצה לכהנים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ובפ' אין בין המודר (ל"ג ע"א) שנינו המודר הנאה מחבירו שוקל לו את שקלו וגו' ומלמדו מדרש הלכות ואגדות (שם ל"ה ע"ב) פי' משום דלא מהני לי' מידי שאסור ליטול מהן שכר דכתי' ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי מה אני בחנם אף אתה בחנם הכי מפרשי' לה בגמ' (ל"ז ע"א) ותנן לא ילמדנו מקרא. ופרכי' בגמ' (ל"ו ע"ב) מ"ש מקרא ממשנה ותרצי' (ל"ז ע"א) רב אמר שכר שמור וגו' ור' יוחנן אמר שכר פיסוקי טעמים כלומר שאע"פ שאסור ליטול שכר מהלמוד שכר טורח שימור או פיסוקי טעמים מותר שאינו חייב לשמרו ולא ללמדו הטעמי' ופסוקן דלאו דאורייתא נינהו כדאיתא התם ולענין המצות נמי אמרינן בפ' האיש מקדש (נ"ח ע"ב) דלא מיתסר אלא שכר עשיית המצוה אבל שכר טרחו לא דאמרי' התם אמתני' דבכורו' דפ' עד כמה (כ"ב ע"ט/כ"ט ע"א) דתנן התם הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים להעיד עדותו בטלה להזות ולקדש מימיו מי מערה ואפרו אפר מקלה ואם היה כהן וטמאהו מתרומתו מאכילו ומשקהו וסכו ואם היה זקן מרכיבו על החמור ונותן לו שכרו כפועל בטל ואמרי' עלה בגמ' בפ' האיש מקדש (שם) דדוקא שכר הזאה וקדוש אסור אבל שכר הבאה ומילוי שרי שהתורה לא הטילה על הכהן אלא הזאה וקדוש אם היו האפר והמים מוכנים אבל שיטרח להביא אפר ולמלא מים שהם מכשירי מצוה לא וכן נמי אם בטלו ממלאכתו נותן לו שכרו כדתנן (בכורות שם) ונותן לו שכרו כפועל בטל ומפרשי' בגמ' דבכורות (שם ע"ב) כפועל של אותה מלאכה. וכבר פי' ר"ח ז"ל ור"ף ז"ל בענין אחד ורש"י ז"ל פי' בענין אחר כמו שהביא הרמב"ן ז"ל פירושיהן בחידושיהו בפ' איזהו נשך ואין זה מקומו. ולענין השבת אבידה שנינו פ' אלו מציאות (ל' ע"ב) היה בטל מן הסלע נותן לו שכרו כפועל בטל או כמו שהתנה עמו בב"ד ואמרו בגמ' (ל"א ע"ב ע"ש) משום דכתי' אפס כי לא יהיה בך אביון וכן בפ' הבית והעליה (ק"ח ע"א) אמרו ששומרי ספיחים בשביעית היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה והיא משנה במסכת שקלים (פ"ד מ"א) נמצא שאין אסור מן התורה אלא שכר המצוה עצמה לא שכר מכשיריה ולא שכר בטלה אלא מפני הכיעור לדין בבטלה דלא מוכח. ועוד אומר הרמב"ן ז"ל שאפילו שכר המצוה עצמה אינו אסור אלא היכא דלא פסק עמו שכר קודם עשייתה אבל אם פסק עמו שכר קודם עשייתה נותן לו שכרו כפי מה שפסק. ואם רופא הוא אף על פי שפסק עמו הרבה נותן לו הכל מפני שחכמתו מכר לו ואין לה דמים ואף על גב דמצוה עליה לרפאתו כיון דמצוה דרמיא אכולי עלמא היא אם נדמנה לו ולא רצה לקיימה אלא בממון אין מפקיעין ממנו חובו. כ"כ רבינו ז"ל בס' תורת האדם וכ"כ משמו הרשב"א ז"ל בפ' מצות חליצה בחדושיהו. ולפ"ז היה נראה שהרב יכול לפסוק שכר לתלמידיו ואפי' פסק הרבה אין מפקיעין אותו ממנו שהתורה אין לה דמים וכן היה נר' ג"כ לענין הדין דמ"ש. אלא שנראה שיש בזה משום כיעור דמאי שנא מבטלה דלא מוכח אבל יש בזה מקום עיון שאע"פ שהדברים נראים שוים שכר מצות ושכר לימוד ודין אעפ"כ אין הדעת מקבלתו. אבל יש בזה ענין אחד מצינו לו היתר בגמ' והוא מי שלימד זכות בפני דיין על אחד יכול לקבל ממנו מתנות ואין בזה משום כיעור דהא ר' פפא מפני שלימד זכות על בר חמא קביל עליה כרגא דכולהו שניא (סנהדרין כ"ז ע"ב) ואף על פי שהיתה מצוה על רב פפא ללמד עליו זכות אי משום ולא תעמוד על דם רעיך כדאיתא בספרי אי משום מדבר שקר תרחק כדאיתא בפ' שבועת העדות (ל"א ע"א) אעפ"כ קבל מבר חמא כרגא דכולהו שניא ולא חש לכיעור אבל הדין עצמו בכיוצא בזה לא מצינו. וכן נמי ר"פ שיפסוק עמו כך וכך תתן לי ואלמד עליך זכות לא מצינו. והנה נתבאר זה הענין הרביעי והוא שיש דברים שהחכם יש לו רשות ליטול מהם שכר ואין לו לחוש לכלום.

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמו

ואחר שנתפרש כל זה יש לפרש מהו גדר החכם בזה דודאי לא נאמרו דברים הללו על ר"ע וכיוצא בו דאפילו לענין קדושיין אמרי' בפ' האיש מקדש (מ"ט ע"ב) ע"מ שאני /תלמיד/ חכם אין אומרינן כשמעון בן עזאי וגו' אלא כל ששואלין אותו דבר אחד בתלמודו ואומר ואפילו במס' כלה. ע"מ שאני חכם אין אומרים כחכמי יבנה או כר"ע וחביריו אלא כל ששואלין אותו דבר אחד תורה /בתורה/ בכ"מ ואומר וכבר פירשתי יפה בקונדרים נדוי בתלמידי' במס' כלה והוא כתוב למעלה. ובירושלמי דמס' משקין אמרו איזהו ת"ח כל ששונה הלכות תורה. א"ל רב יוסי הא דתימא בראשונה אבל עכשו אפילו הלכות. עוד שם א"ר אבא בר ממל כל שהוא יודע לבאר משנתו ואנן אפי' רבנן לא חכימין מתניתין ואם בדורות הראשונים אמרו כן כ"ש בדורות הללו שנתמעטו הלבבות שהכל לפי הדור. וכבר אמרו בר"ה (כ"ה ע"ב) ירובעל בדורו כמשה בדורו שמשון בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ובפ' אלו קשרים (ק"ד ע"א) אמרי' א"ר יוחנן איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הצבור כל ששואלין אותו דבר הלכה בכ"מ ואומר ואפי' במס' כלה ואמרי' נמי א"ר יוחנן איזהו ת"ח כל ששואלין אותו דבר ואומר למאי נפקא מינה למנוייה אי במסכת' באתריה אי בכוליה תלמוד' בריש מתיבתא. עוד שם איזהו ת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו כל שמניח עסקיו ועוסק בחפצי שמים למאי נפקא מינה למטרך ליה בריפתיה וכבר כתבתיה לזו למעלה. הילכך כל מי שמלאכתו מלאכת שמים ותורתו אומנותו וכל עסקו בתורה והגיע להוראו' והוא חשוב בדורו למנותו פרנס

ודין ומורה הוראה ודורש ברבים הוא ראוי לכל מה שפירשנו למעלה. מיהו דוקא כ"ז שהוא עוסק בתורה ואין לו עסק בדברים בטלים אבל אם פירש מן התורה יותר גרוע הוא מעם הארץ כדאמרי' בפ' אלו עוברין (מ"ט ע"ב) שנה ופירש קשה מכלן. וכן נמי אם מעשיו מקולקלים ואין בו יראת שמים אינו ראוי לכבוד כדאמרי' במס' שבת (ל"א ע"א) והיה אמונת עתך חוסן וגו' אי איכא יראת שמים אין אי לא לא. ושנינו באבות לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה ועוד שם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו' ואמרי' ביומא (ע"ב ע"ב) ר' יוחנן רמי כתי' זר וקרין זר זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית זרה ממנו. עוד שם (שם) מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא כל תלמיד חכם שאין תוכו כבדו אינו ת"ח אב"י ואי תימא עולא אמר נקרא תועבה שנאמר אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה אמר ר"ש בר נחמני אמר ר' יוחנן מאי דכתי' למה זה מחיר ביד כסיל וגו' אוי להם לתלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד אמר להו רבא לרבנן במטותא מיניכו לא תירתון תרתי גיהנם אריב"ל מ"ד וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות היינו דאמר להו רבא דאומן לה סמא דחיי דלא אומן לה סמא דמותא שהתורה היא כלי אומנותו לקיים דבריה. אמר ר"ש בר נחמני אמר ר' יוחנן רמי כתי' פקודי ה' ישרים משמחי לב וכת' אמרת ה' צרופה זכה משמחתו לא זכה צורפתו ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפקא זכה צרפתו /צורפתו/ לחיים לא זכה צורפתו למיתה ע"כ שם. עוד אמרו בההיא מסכתא בפ' בתרא (פ"ו ע"א) מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואינו יודע משא ומתן בשוק ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו או /אוי/ לו לפלוני שלמד תורה ואוי לו לרבו שלמדו תורה אשרי בני אדם שלא למדו תורה פ' זה שלמד תורה ראתם כמה מעשיו מכוערים כמה מעשיו מקולקלים עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו ואמרינן בברכות (י"ז ע"א) תכלית חכמה תשובה ומ"ט שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו וברבו ובמי שלמדו תורה או במי שהוא גדול ממנו בחכמ' שנא' ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה. והעושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו ואף על גב דלעיל (שם) אמרינן יהי רצון שתשים שלום בפמליא של מעלה ופמליא של מטה בין שעוסקים לשמה בין שעוסקים שלא לשמה והעוסקים שלא לשמה יהי רצון שיתעסקו לשמה דמשמע דהעוסק שלא לשמה לא גרע כולי האי וכן נמי בפ' מקום שנהגו (נ' ע"ב) אמרינן כתי' כי גבוה מעל שמים חסדך וכתוב כי גדול עד שמים חסדך לא קשיא כאן בעושים לשמה כאן בעושים שלא לשמה דאר"י אמר רב לעולם ילמוד אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. כבר תרצו (בתוס' שם) דתרי גוויי שלא לשמה הן יש שאינו מתכוין בלימודו אלא לדבר עבירה כדי לקנטר וזה נוח לו שלא נברא ויש שאינו מתכוין לא לעביר' ולא למצו' וזהו מתוך שלא לשמה בא לשמה וכן נמי אם החל' הוא בעל מחלוק' אינו ראוי לכבוד כלל כדאמרינן בפ' כל הגט (ל"א ע"ב) ניתי מר ניקום מקמיה דבר אורי' הוא אמר לי' מקמי פלגאה ניקום. **נמצא שעלה בידינו מזה שכל תלמיד חכם שהגיע להוראה וראוי לדרוש ברבים ותורתו אומנותו ורחמי שומעניה ופרקו נאה ויש בו יראת שמים בני עירו מצווין למטרח בריפתיה ולעשות מלאכתו ולכבדו בפסיקתו כראוי וכהוגן לכבוד תורתו וא"צ לומר שאם הוא בעל נכסים שאין להטיל עליו שום חיוב מחיובי הצבור וכל המהנהו מנכסיו ומאחרו ומשיא לו את בתו ועושה לו פרקמטיא כדי שלא יתבטל מתורתו יש לו שכר טוב וחלק בשכר תורתו וזוכה לתחיית המים /המתים/ הכל כמו שהוא מסודר למעלה באר היטב. וכבר כ' הרא"ש ז"ל בגדר תלמיד חכם לענין המבייש אותו וז"ל וששאלת על תלמיד שביישהו בדברים ומסרו גופו וממונו למלכות ואמרו שחלל שבת ונמצא שקר ופטרותו מלכות וחזר ותבע ליטרא זהב. דע לך כי יש בירוש' (ב"ק פ"ח ה"ו) המבייש הזקן נותן לו ליטרא זהב וזקן זה שקנה חכמה והיינו תלמיד חכם שתורתו אומנותו וקובע עתים לתורה ואינו מבטל לימודו אלא בשביל מזונותיו כי א"א ללמוד בלא מזונות **הילכך כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי כגון שיש לו עתים קבועים ללמודו ואינו מבטלם כלל ושאר היום כשהוא פנוי ואינו צריך לחזר אחר מזונותיו הוא חוזר ולומד ואינו מטייל בשוקי' וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו ולא לאצור ולהרבות הון לזה אני קורא תלמיד חכם והמביישו חייב קנס ליטרא זהב בלבד דלא סני שומעניה שאם אין מעשיו מתוקני' יותר הוא גרוע מעם הארץ עכ"ל:****

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמז

ואחר שנתפרש כל זה יש לנו לחוש לדברי הרמב"ם ז"ל במ"ש בזה הענין במס' אבות בפ' בן זומא לפי שספריו נפלו ביד כל אדם וילפי מקלקלתא ולא ילפי מתקנתא ואם יש מלין להשיב האמת יראה לנו דרכו וזכות הראשונים תסייע כי מהנראה שהוא הפריז על מדותיו והטעה כל הגאונים והרבנים ז"ל אשר היו לפניו ובזמנו ומתוך שבא לכלל כעס בא לכלל טעות עד שקראם משוגעים. אויל הנביא משוגע איש הרוח. **ואם הוא ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדרו מפני רפואתו וחכמתו ולא נצרך ליטול פרס מהקהלות מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מדה זו הימותו ברעב או יתבזו מכבודם או יפרקו עול התורה מעל צוארם אין זאת כונת התורה והמצות והתלמוד. ואתחיל בדבריו כ' וז"ל דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו כלומר שלא תחשבהו כלי לחיות בו. וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעה"ז בכבוד התורה נוטל חיי חיי מחיי עוה"ב והתעוררו בני אדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גום ונתלו בפשוטי דברים שלא יבינום ואני אפרשם וקבעו להם חקים על היחידים והקהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחייב וראוי שיעזרו החכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם וכל זה טעות ואין בתורה דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליה' עכ"ל. והנה במ"ש שאין בתורה דבר שיאמת אותו וכו' שכח או עזב מה שדרשו בו (יומא י"ח ע"א) הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו והשוו אדם חשוב לכהן כמ"ש למעלה והנה מצינו בתורה דבר שיאמת אותו שלא כדברי הרב ז"ל וא"ת שזה מדרש של אסמכתא הוא גם האיסור בזה אינו אלא ממדרש (נדרים ל"ז ע"א) ואותו /ואותי/ צוה ה' וגו' מה אני בחנם אף אתה /אתם/ בחנם ועוד אמרו (יומא ע"ב ע"ב) בפ' שתלמיד חכם בני עירו מצווין לעשות מלאכתו ועשו בזה דרשא מן התורה כמ"ש למעלה ועוד לא מצא ר"א רפואה לע"ה שיחיו אלא בשיהנו מנכסיהם לת"ח ודרש זה ממקרא (כתובות קי"א ע"ב) ומה יבקש הרב ז"ל יותר אמות /אמת/ בענין הזה מן התורה אולי יאמר הרב בזה שהצבור הם חייבים בזה אבל אם נמנעו מזה ולא רצו לעשות כן מעצמם אין לחכמים לתבוע ולשאול חלקם בפייהם ואין זה דעת' ז"ל ויש עליו קושיא מההיא דר' אמי (תולין קל"ד ע"ב) דקדים זכה בההוא שקא דדינרי. והקשו עליו מדאמרי'**

ונתן ולא שיטול מעצמו ותרצו אדם חשוב שאני כמש"ל. ועוד מאחר שחיוב התורה יש בדבר אם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם ממנו למה לא יזהירו ויכריחו החכמים על כך והלא בענין קימה והידור היו מקפידין החכמים על אותם שלא היו מקיימין אותם כדאמרין בפ"ק דקדושין (ל"ג ע"א) דר"ש ברבי הקפיד על ר' חייא ועל ר' ישמעאל ברבי יוסי שלא עמדו מפניו וגם היו שואלים בפייהם שיקומו מפניהם. ואביי אמר להו לר' מרשיא ורבנן דלא קמו מקמיה ולא רב מובהק אנא ובשאלתות דרב אחא משבחא ז"ל בפ' קדושין תהיו מצאתי כלשון הזה **ומאן דלא קאים מקמי רבנן מוקמי' ליה בעל כרחיה למעבד יקרא דאורייתא**. אביי כי הוה חליף ואיכא סבי דביתיה ולא מצו קיימי יהיב להו ידא וקיימי רבא שדר שליחא קמיה ומוקמי צבורא. ר"נ משדר גוזאי כי מטי אמר להו אי לאו תורה כמה נחמן כי אנא קיימי וכי קיימיתו לאו מקמאי קיימיתו אלא מקמי תורה קיימיתו עכ"ל השאלתות. **ומה לי קימה והדור ומה לי גדול מאחיו זו תורה וזו תור'.** ואולי יאמר הרב ז"ל **דשאני התם דכיון דליכא חסרון כיס ליכא חלול תורה אבל בדאיכא חסרון כיס איכא חלול תורה שעמי הארץ מזלזלין לחכמים כשלוקחי' מהם ממון.** ואין זה דרך המשנה שהוא תולה הדבר בעטרה וקרדום לא בכונת ע"ה אם לטובה אם לרעה ועוד היה צריך הרב לפי זה להורות דדוק' ליטול לעצמו אסור אבל לחלק לחכמים אחרים דליכא חלול לשרי וכל אלו הדברים אין להם שורש וענף ואינם דברים מחוורים כלל. עוד כ' הרב ז"ל שאנחנו כשנעיין בדברי החכמים ז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לשיבות הנכבדו היקרות ולא לראשי גליות ולא לדיינים ולא למרביצי תורה ולא לאחד מן הגדולים ולא לשאר בני אדם עכ"ל וכבר מצינו בכתובו' (ק"ה ע"א) שגוזרי גזרות שבירושלים היו נוטלים שכר מתרומת הלשכה וכן מלמדי הלכות קמיצה לכהנים (שם ק"ו ע"א) וההוא שקא דדינרי למה בא בבית המדרש אלא לבני הישיבה וזכה בו ר' אמי כדי שיתגדל וההוא שיפורה דהוה מעיקרא בי רב יהודה (גיטין ס' ע"ב) לקבץ ממון אל התלמיד' ה' כדכתיב לעיל. **ומה ירצה הרב ז"ל יותר מזה מפורש בתלמוד.** עוד כ' הרב ז"ל אבל נמצאים בכל דור ודור ובכל קהלותיהם עני בתכלית העוני עשיר בתכלית העושר. וחלילה לי לומר שהם לא היו גומלי חסדים ונותני צדקה אבל העני אלו פשט ידו לקחת היו ממלאין מקומו זהב ופנינים אלא שלא היה רוצה והיה מסתפק במלאכתו שהי' מתפרנס ממנה אם בריוח אם בדוחק. וכבר ידעת שהלל הזקן היה חוטב עצים וכו' (יומא ל"ה ע"ב) וקרנא היה דיין (כתובות ק"ה ע"א) וגו' ולא מצינו חכם מן החכמים העניים שהיה מגנה אנשי דורו כשלא היו מעשירים אותם. חלילה לה' אבל הם בעצמם היו חסידים מאמינים בשם ובתורת משה אשר יזכו לחיי העה"ב ולא היו מתירין לעצמם לבקש ממון בני אדם והיו רואים שהוא חלול ה' בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מן המלאכות אשר יחי' בהם האדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה עכ"ל **ואין ספק במה שאמר שהיו בחכמי התלמוד הרבה עניים ובעלי מלאכה אמרו על הלל הזקן פ' אמר להם הממונה (ל"ה ע"ב) שבכל יום היה משתכר בטרפעיקא /חציין/ חצייתן לשומר ביהמ"ד וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו אבל זה לא היה אלא בעודו תלמיד שומע מפי שמעיה ואבטליון אבל אחר שעלה לגדולה לא מצינו וכן נמי ר' חנינא בן דוסא היה עני והיה מסתפק בקב של חרובין מע"ש לע"ש (ברכות י"ז ע"א) וזה היה לו דרך חסידות כדי שינחול עה"ב משלם וכן אמרו בפ' הרואה (ס"א ע"ב) אמר רבא לא איברי עלמא אלא לצדיקי גמורי או לרשיעי גמורי אחאב בן עמרי העה"ז ר"ח בן דוסא העה"ב. וכבר הזכירו בפרקא דחסידי בתעניות (כ"ה ע"א) שלא רצה ליטול כלום ממה שנתנו לו מן השמים מחלקו לעה"ב כדי שיסא חלקו קיים וכן הזכירו בר' שמעון בן חלפתא בב"ר וכן בר' אלעזר איש ברתותא בתעניות (כ"ד ע"א) וזו דרך חסידות בעלמא. ויש מפרשים כי שמאי היה בנאי ממ"ש בפ"ב דשבת (ל"א ע"א) דחפו באמת הבנין שבידו ושמעון הפקולי עושה צמר גפן שקרוי פקולא ולזה קראו פקולי. ור' יוחנן הסנדלר עושה סנדלים. וכן מצינו היו גדולי התנאים ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי כלם בעלי מלאכה. ר"מ בפ"ק דעירובין (י"ג ע"א) כשבאתי אצל ר' ישמעאל אמר לי מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני וכן במדרש קהלת ר"מ הוה כתבן טב מובחר והווי לעי תלת סילעין בכל שבת והוה אכיל ושתי בחדא ומתכסי בחדא ומפרנס אחרנתא לרבנן. ר' יהודה בפ' הנודר מן המבושל (מ"ט ע"ב) ר' יהודה אזיל לבי מדרשא שקיל גולפא על כתפיה אמר גדול מלאכה שמכבדת את בעליה. פי' הכל יושבי' ע"ג קרקע והוא יושב על גבי חבית דרך כבוד שהי' מעביר ממקום למקום בשכר ור' יוסי בפ' במה טומנין (מ"ט ע"ב) אמר ר' ישמעאל בר יוסי אבא /אבא/ שלחא הוה פי' מתקן שלחין וכן נמי באמוראים היו בעלי מלאכה בפ' ערבי פסחים (ק"ג ע"ב) כגון רב הונא ורב אושעיא דאושכפי נינהו ואזלי לשוקא דבי זונות ומסיימי להו מסאני ולא סלקי עיניהו לאיסתכולי בהו (וכדמיאן מיאן) [ומומתייהו] הכי בחייהו דרבנן קדישי דארעא דישראל. **ובתלמוד ארץ ישראל** (שביעית פ"ד ה"ג) ר' אבא בר חנינא הוה מחייט וכו' ובפ' המקבל (ק"ט ע"א) ר' פפא הוה שתלא וכן רב ביבי בר אביי ובפ' הפועלים (צ"ג ע"ב ע"ש) ר' אחא סבולא הוה מעביר חיותא פי' שהי' רועה בשכר. ובירוש' פ' הגוזל ומאכיל אבא הושעיא איש טרי' הוה קצר פי' כובס. אבל מ"ש ז"ל בפ' מי שאחזו (ס"ז ע"ב) רב יוסף מעסק בריחיא ורב ששת מעסק בכשור' אמר גדול מלאכה שמחממת את בעליה. לא מוכח מהתם דבעלי אותה מלאכה הוו אלא שכשהיו חולי' מאותו חולי' היו מתרפאין באותה מלאכה ע"י זיעה. וכן נר' מדברי רש"י ז"ל והיו משבחין מפני זה המלאכה וכן נמי בפ"ק דקדושין (מ' ע"א) רב כהנא הוה מזבן דיקולי תבעתי' ההיא מטרונית' וגו' אל"מ מי גרם לי לאו עניותא יהב לי שיפא דדינרי וכן מה שהביא הרב ז"ל קרנא תהי חמרא ורב הונא דלי דולא בפ' בתרא דכתובו' (ק"ה ע"א) אלא שכ' הפך הגרסא'ו שלנו שכתב רב הונא תהי חמרא וקרנא דלי דולא. והווי יודע שכל זה היו עושים מדרך חסידות לקיים מה שנאמר יגיע כפך כי תאכל והי' אפשר לעסוק בתור' ולעשות מלאכתן אבל אין כל הדורו' שוין בזה וכבר אמרו בפ' כיצד מברכין (ל"ה ע"ב) בא וראה מה בין דורו' הראשונים לדורו' האחרונים דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם והאחרונים עשו תורתן עראי ומלאכתן קבע לא נתקיים בידם לא זה ולא זה. ואמרו בפרק אין עומדין (ל"ב ע"ב) ת"ר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת ושוהין שעה אחת תפילתן. וכי מאחר שט' שעות לתפלה תורתן ומלאכתן היאך נעשית. מתוך שהיו חסידים תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת ולפי שדורות הראשונים היה לבם פתוח כפתחו של אולם כדאמרין בפ' כיצד מעברין (נ"ג ע"א) ואם מתבטלים מתורתם בשביל מלאכתם היו חוזרים אליה בקלות לפיכך היו עוסקים במלאכה עראי והיתה מתברכת וגם היו עוסקים במלאכה קלה כגון תפירה דאבא חנן בפרקא דחסידי (כ"ג ע"ב) וכיוצא בה כדי שלא יתבטלו מתורת' ללמוד אותה מלאכה אבל האידנא דשכיח שר שכתה ואנו כמלא נקב מחט סדקית ואמרי' בתמור' (י"ד ע"ב) **מש"ה נכתבו הלכו' משום עת לעשות לה' ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו הלכך מצאו היתר חכמי הזמן להגו' יומם ולילה בתור' ולספק מורי' הוראו' בישראל ולהיות נזונים מהצבור וזו חסידו' גמורה לפי****

הדורו' אין נ"ל שיש איסור בדבר חלילה אפי' לדורו' הראשונים ומ"ש בפ' ע"פ (ק"ג ע"א) פשוט נבילתא בשוקא וקבל אגרא ולא תימא כהנא רבא אנא וכן אמרו בפ' יש נוחלין (ק"ו ע"א) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריו' כל זה מדרכי החסידות ולפי הדורו' אבל אם אתה רואה שהחכם יזדלזל בפני עם הארץ מפני מלאכתו כי יחשבו כמוהו כמוהם ולא יהיו דבריו נשמעים מדרכי החסידות הוא שיקבע כל עתים שאפשר לו לתורה ויתפרנס מהם דרך כבודו וכבוד תורה ואין בדבר משום חשש בעולם. עוד כתב הרב ז"ל ואמנם הטעו אלו המתגברים לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם כרצונם או בעל כרחם המעשים אשר ימצאו מאנשים מומין בגופותיה' או זקני' באו בימי' עד שאי אפשר להם לעשו' מלאכה שאין תחבול' להם אלא לקחת ממון ואם לא מה יעשו הימותו ברעב וזה לא צותה התור' ואתה תמצא המעש' אשר הביא המביא ראי' ממנו באמרו היתה כאניות סוחר וגו' בבעל מום שלא הי' יכול לעשו' מלאכה. אבל עם היכולת לא המציאה אליו התורה דרך רב יוסף היה נושא עצים וגו' עכ"ל. **ומ"ש בלקיחת ממון בני אדם על כרחו' הדין עמו שאין זה דרכם של תלמידי חכמים שהיו קאקי חיורי משלחי גלימי דאינשי** (כתובות פ"ה ע"א) אבל ברצונם אין חשש בדבר ומחוקי החכמים הוא כמו שפירשתי. ולהכריחם על זה היה ראוי לומר ג"כ שהת"ח חייב בזה כדי להדריכם דרך ישרה כמו שהוכחתי למעלה מענין הקימה וההידור ומה שרמז לבעלי מומין למעשה דר"א בר"ש בפרק הפועלים (פ"ד ע"ב) ה"ל למדרש בקרא היתה כאניות סוחר וגו' מרגינתא ודרש ביה חספא ואיך אפשר להוציא כל אותו שבח לדבר קל כזה. ועוד שאין תקוה לחכמי ישראל בענים אלא הצדקה לפי דבריו אין בין עני עם הארץ לעני ת"ח אלא להקדים זה לזה וא"כ אותו מעשה שהבאתי ממדרש תנחומא הוי תיובתיה ומאי כי לקח טוב נתתי לכם תורתא אל תעזבו אפי' ע"ה שירד מנכסיו חייבים לפרנסו ולהחיותו דרך כבוד כדאי' בפ' מציאת האשה בכתובו' (ס"ז ע"ב) ובסוף דבריו הביא הרב שני מעשיו' מהתלמוד מוכיח בהם שאסור לת"ח להתפרנס בכבוד תורתו האחד הוא בפ"ק דב"ב (ח' ע"א) רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא ומשנה ובעלי תלמוד ועמי הארץ אל יכנסו דחק יונתן בר עמרם ונכנס וא"ל רבי פרנסני א"ל קרית שנית א"ל לאו א"ל במה אפרנסך א"ל פרנסני ככלב או כעורב פרנסהו לבתר דנפיק יתיב רבי וקא מצטער ואמר אוי לי שנתתי פתי לע"ה א"ל ר"ש ברבי שמא יונתן בר עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה בדקו ומצאו כדבריו א"ר יכנסו הכל רבי לטעמיה דאמר אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ. והשני הוא בפרק קונם (ס"ב ע"א) ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהוקפלו רוב המקצועות דקא אכיל אחתי' בשקיה ואמטי' למשדדיה בנהרא אמר אוי לו לטרפון שזה הרגו שמע ההוא גברא שבקיה וערק א"ר אבהו משום רבי חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה אמר אוי לי שנשתמשתי בכרתה של תורה דא"ר בר בר חנא א"ר יוחנן כל המשתמש בכרתה של תורה נעקר מן העולם ק"ו ומה בלשאצר שנשתמש בכלי הקדש שנעשו כלי חול שנא' ובאו בה פריצי' וחללוהו כיון שפרצום נעשו כחול נעקר מן העולם דכתיב בי' בלילי' קטיל בלשאצר מלכא המשתמש בכבוד תורה עאכ"ו. ואמרינן התם דמשום דר"ט עשיר הוה והי' לו לפייסו בדבריו'. ואסר מכאן הרב ז"ל לקבל פרס מהקהלו' והיחידים בכבוד תורה. וכן ראיתי בפ' אבות לרב החסיד ר' יונה ז"ל בשם ר"מ הלוי שאין היתר לת"ח לקבל ממון מע"ה אלא א"כ הוא חולה כר"א בר"ש או אם יש בו סכנת נפשות דאין בזה ירג ואל יעבור או דרוון כמו שעושין לע"ה נכבד וההיא דמביא דרון לת"ח (כתובו' ק"ה ע"א) וגו' בהכי איתא או לקבל אכסניא כאלישע (ברכו' י' ע"ב) או שיטיל לו מלאי לכיסו (פסחי' נ"ג ע"ב) ושימכור סחורתו קודם לכל אדם (ב"ב כ"ב ע"א) אבל בענין אחר אסור להשתמש בכתר' של תור' כלל כדמוכחי הני תרי עובדי וזאת היא הסכמתם של המפרשים הללו. ואני אומר לעניות דעתי אחר בקשת המחיל' שאין שני המעשים האלו שוים בעניני'. ותמה על עצמך איך אפשר שר' יתן מקום לתלמידיו שישתמשו בכתר' של תור' ואף על גב דשני בצורת היו ואינו אסור שאין בדבר ירג ואל יעבור אבל מ"מ אם יש בדבר משום משתמש בכרתה של תורה היו שם תלמידי' דוחקי' עצמם הרבה ומסגפים את עצמם כדי שלא יבואו לידי כך ואיך הי' רוצה זה רבי שיתפרנסו התלמידי' בדוחק. על כן אני אומר שיש בזה ב' דברים הא' הנאה בכבוד תור' והשני השתמשו' בכרתה של תורה והנא' בכבוד תור' אינו בחומר זה שיהא נעקר מן העולם כמו ההשתמשו' בכרתה של תור' אבל הוא היתר גמור אלא שמדרכי החסידו' יש נמנעין מזה וזהו מעשה של יונתן בן עמרם ומפני שאין איסור בדבר א"ר יכנסו בעלי מקרא בפלי' /בעלי/ משנה בעלי תלמוד ויונתן בן עמרם לא מפני שיש איסור בדבר חלילה נמנע אלא מפני חסידות כמ"ש ר"ש בר' שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנו' בכבוד תור' הא כ"ע הם רוצי' ליהנו' בכבוד תורה ולאו דוקא בשני בצורת דהא סתמא קאמר ומעשה דר"ט הוא ההשתמשות בכרתה של תור' וזה בודאי איסור גמור כמו שאפרש והלשון מסייעני דהתם אמרינן שאינו רוצה בכבוד תורה והכא אמר אוי לי שנשתמשתי בכרתה של תורה והרי זה מפורש. וענין ההשתמשו' בכרתה של תור' שהוא אסור הוא על שני פני'. האחד מי שעוסק בתור' שלא לשמה ותחלת התעסקותו בה לא הי' אלא כדי לעשות ממנה אומנו' לחיות והרי זה משתמש בכרתה של תור' לצרכו לא לצרכה והרי הוא עושה כתר הקדש תשמיש של חול ולא הפריש בינו ובין קרדום שהוא משתמש בו ועל זה אין לו שכר בתלמודו לעוה"ב שהרי לא נתכוון אליו וגם נעקר מן העוה"ז ונענש על שעשה כלי הקדש תשמיש של חול. והיינו דתנא התם בפ' קונם (ס"ב ע"א) לאהב' את ה' אלקיך ולשמוע בקולו שלא יאמר אדם אקרא בשביל שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני רבי ושאהי' זקן ויושב בשיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנאמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר קשרם על לבך תמיד ואומר דרכיה דרכי נועם וגו' ואומר עץ חיים היא וגו' ר"א בר צדוק אומר עשה דברים לשם פועלך דבר בהם לשם שמים ואל תעשה /תעשם/ עטרה להתגדל בהם ולא קורדום להיות עודר בו ק"ו ומה בלשאצר וכו' וז"ל המשנ' ששנינו ר' צדוק אומר לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לחתוך בהם וכן הי' הלל אומר ודישתמש בתגא חלף הא למדת כל הנאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם אבל אם אחר שזכה לכרתה של תורה הוא מתכבד ומתגדל בו אין זה בכלל משתמש בכרתה של תור' אבל הוא משתמש לכרתה של תור' שהרי אמרו וסוף הכבוד לבא לא אמרו ע"מ שלא תטול כבוד והרי העטר' והקרדום שוי' בענין זה וכמו שמוטר להתכבד בעטר' של תור' אחר שזכה לה ובני אדם ג"כ חייבין לכבוד בשביל אותה עטרה דכתיב מפני שיבה תקום וגו' ואינו אסור לחכם ליטול אותו כבוד כן הוא לענין הקרדום שאם זכה לתורה בני אדם חייבין לגדלו משלהם בשבילה ולעשות מלאכתו ולמטרך בריפתיה ולו אינו אסור ליטול. וכן מ"ש הלל ודישתמש בתגא חלף אינו אלא המשתמש בת"ח שאינו תלמידו שהוא עושה תורת אותו חכם כלי חול לתשמישו וכדאמרינן במגלה פ' בני העיר (כ"ח ע"ב) לא לישתמש איניש במאן דתני וגו' ומייתי עלה ההיא דהלל שזהו תשמיש

של חול בכבוד תורתו של חבירו וסי' לדבר תג"א תלמיד גברא אחרינא. וכן מה ששינו כל הנאו' מד"ת וכו' ר"ל המשתמש בתורה לצרכו שלא לצרכה שזהו לשון נאות כדאמר' בפ' בתרא דיומא שהנשים נאותות בהם ומפרשין התם רוחצו' או מתקשטו'. ואמרין בפ' בני העיר (כ"ח רע"ב) בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש ואין נאותין בהם ובמשנת שקלים (פ"ג מ"ו) ומייתו לה בפ' הקומץ רבה (כ"א ע"ב) תנן על המלח ועל העצים שהכהנים נאותין בהם וכן עד שיאותו לאורו (ברכות נ"א ע"ב) ואחרי' הרבה. ובירושלמי פ"ק דתעניו' (ה"ו) ובפ' בתרא דיומא (ה"א) יש נאות בחלומו והוא המשמש בחלומו וראה קרי'. אבל מי שהוא גדול בתורה אם נוטל פרס בכבוד תורתו אין זה בכלל משתמש בכתר' של תורה כמו שחשב הרב ז"ל כמו שלא היה משתמש בכתרה של תורה אביי כשאמר לחכמים כשלא עמדו מפניו ולא רב מובהק אנא שהרי העטרה והקדרום שנאם התנא שוים ואינן אסורין אלא שלא יהא תחלת תשמישו לפני החכמים לשם זה אבל אם זכה בהם לשמם על זה אמרו וסוף הכבוד לבא וזהו כבודה של תורה זהו אחד משני פנים האמורי' בהשתמשו' בכתרה של תורה. והשני הוא מי שפורע חובו או מסלק תביעותו מעליו בכתרה של תורה שכינו שאין זה מחק התורה ולא חיוב שהטילה בו התורה שיפטרו בני אדם לחכמים מתביעותיהם והוא רוצה לפטור עצמו מתביעה בכבודה של תורה הרי זלזל בכבודה של תורה ופרע בו חובו או סלק שכנגדו מעליו בה וזהו ענין ר' טרפון שאותו איש שחשב שגב לו הפירות סלק תביעתו מעליו כשאמר לו אוי לו לטרפון שזה הורגו שכששמע כך עזבו והרי ר' טרפון נשתמש בכתר של תורתו בסלוק תביע' זו מעליו ואפ"ה אמרין התם שאלמלא שר"ט היה עשיר גדול היה מות' דאמר רבא שרי ליה לאיניש לאדועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה שנ' ועבדך ירא את ה' מנעוריו וכן נמי אם רוצה לסלק מעליו חיו' שהתורה פטרתו ממנו מפני כבוד תורתו כמו המסים והארנוני' מותר זהו מה שנראה לי בפירוש ענין זה ודברים מפורשים הם נתגלו לי בזכותם של הראשונים ז"ל שנהגו בזה היתר בעצמם:

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמח

ואחר אשר השיכותי מעל החכמים הראשונים והאחרונים ז"ל את תלונ' בני ישראל הרב הגדול הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו ז"ל אכתו' קצרו של דבר כפי העולה בידינו ממקומו' מפוזרי' בתלמוד הצבור חייבים לגדל משלהם מי שהוא חשוב בדורו כר' אמי בדורו וגם החכם עצמו נוטל מעצמו הראוי לו לגדולתו כדמוכחא ההיא דפ' הזרוע (קל"ד ע"ב) ואם הוא חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכלה תלמודא ואומ' ראוי למנותו פרנס על כל ישראל וריש מתיבתא וכל ישראל חייבים לגדלו ואם שואלין אותו במסכתא קבועה לו דבר הלכה ואומר ראוי למנותו פרנס בעירו והם מגדלין אותו ואם אינו בגדר זה עדיין אלא שהוא עוסק בלימודו ומניח עסקיו בני עירו חייבין למטרח בריפתיה כדמוכח בפ' אלו קשרים (ק"ד ע"א). ואם יש פרנס בעיר ראוי לכל זה והוא עשיר וגדול מאליו ויש בעיר חכם אחר שצריך שיגדלוהו מדרך ענוה וחסידות הוא שיאמר להם שאותו חכם אחר ראוי לישב בישיבה כדי שיגדלוהו כדמוכח בפ' ואלו נאמרים (מ' ע"א) וכן חייבים הצבור ליחד תיבה לתלמידים העוסקי' בתלמוד כדי להרבות בישיבה ולמען הרחב גבולם בתלמיד' כדמוכח ההיא דפ' הניזקין (ס' ע"ב) זהו חיוב הצבור. אמנם החכמי' והתלמידים אם נהגו לסול בעצמם שלא ליטול ושיתפרנסו מיגיע כפם או בדוחק יש להם שכר טוב בעמלם וחסידות הוא להם ומוטב הוא להם שיבטלו קצת עתים מלקיים והגית בו יומם וילילה מלסמוך על הצבור במזונותם. והכי אסיק רבא בפ' כיצד מברכין (ל"ה ע"ב) דאמר להו לרבנן במטותא מיניכו לא תיתון קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא תטרדון במזוניכו כולא שתא. ואפשר לומר שהחכמים הממונים פרנסים על הצבור אפי' אפשר להם לעשו' מלאכה אין להם לעסוק במלאכה בדורו' הללו שנתמעטו בני עלייה ואותם מועטים אם יעסקו במלאכה בפני ע"ה יזדלזלו בפניהם ודומה זה למ"ש בפ' השותפין (ח' ע"א) רבנן לאו בני מיפק באוכלוסא נינהו אבל התלמידים הטוב והישר להם שיעסקו בתורה לשמה לא ע"מ שיקראו חכמים וסוף הכבוד לבא וילמדו ג"כ אומנות ושיעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי ובזה תהיה תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת ועליהם הוא אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. וכן מצוה ביד כל אדם לההנות ת"ח מנכסיהם ואם הטילו מלאי לכיסיה' ועשו להם פרקמטיא אין למעלה מזה וזוכים לישב בישיבה של מעלה זהו חיוב היחידי'. אמנם אם החכמים נמנעים מלקבל הנאות זהו הטוב והישר אא"כ מתלמידים כמו שמוכח בפ' אלמנה נזונה (צ"ו ע"א) אי נמי אם הנותן רוצה להתכבד בחכם כדמוכח בפ' א"ט (מ"ד ע"ב) ובפ"ק דחולין (ז' ע"ב) ובפ' בני העיר (כ"ח ע"א) אי נמי כדי שיוכל לעסוק בתורה ולא יתבטל ממנה בשביל מזונותיו כמו שעשה שמעון אחי עזריה ור' יוחנן שהתפרנס מהנשיא כדי שיעסוק בתורה וכן עשה יששכר לזבולון אחיו וזכה לזבולון שנתברך עם יששכר ולא עוד אלא שהקדימו הכתו' שנאמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. זה עלה בידי מזה הענין ומי שזכנו ללמוד זכות על הראשונים ז"ל יזכנו להיות מהזוכים לכתר תורה וכתר שם טוב כמותם. וכל שמעון בה"ר צמח זל"ה:

טור חושן משפט הלכות דיינים סימן ט

ז וכתב הר"י ברצלוני נהגו ברוב מקומות לעשות לב"ד קופה שפוסקין מזון ב"ד ופרנסתם לכמה עולה בשנה ומגבין אותו בתחילת השנה או בסופה ואין בזו משום תורת שוחד ותורת אגרא כי חובה הוא על כל ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם וגם אם יש נדבות או הקדשות סתם לוקחין מהן ומיהו במקום שמגבין אותו בתחילה אין צריכין הדיינין לטרוח לכך ולא לבקש משום אדם כלום כדי שלא יהא צריך לשום אדם ולא להחניפו ולא להחזיק לו טובה אלא דבר קצוב הוא על הצבור ומגבין אותה בעונתו כמו ארנונות כדי שיהא מקובץ ומוכן לו ולא יהא צריך הדיין להחזיק טובה מגבוי לשום אדם:

י ואם אינו נוטל אלא שכר בטלתו מותר בד"א שניכר לכל שאינו נוטל אלא שכר בטלתו כגון שיש לו מלאכה ידועה לעשותה בשעה שיש לו לדון ואמר לבעלי הדין תנו לי מי שיעשה מלאכתי במקומי או תנו לי שכר פעולה של אותה מלאכה שאתבטל ממנה אז הוא מותר וכגון שיקבל משניהם בשוה אבל אם אינו ניכר כגון שאין לו מלאכה ידועה אלא שאמר שמא יזדמן לו שכר בקניית סחורה ובכסרות ובשביל זה מבקש שכר אסור:

פרישה חושן משפט סימן ט אות ו

(י) ואומר לבעלי הדין תנו לי מי שיעשה מלאכתי במקומי או כו'. כצ"ל (ודוק בדרישה שבסמוך). והטעם דמותר ליטול כל שכרו ולא אמרינן בזה שלא יתנו לו אלא כפועל בטל כדאמרינן לקמן בסימן רס"ד (ס"ב) ורס"ה (ס"ב) בדין השבת אבדה גם בדין עסקי דרבית ביורה דעה בסימן קע"ז (עמ' תפז - תפח) ובבכור שם (בסימן שי"ב) ומפרשין ליה בכל אחד כפי עניינו וכמ"ש ביורה דעה סימן שי"ב (דרישה אות א) עיין שם דעד כאן לא אמרינן שם כן אלא כשלא התנה עמו בפירוש ליתן לו כל שכרו אבל אם יש לו מלאכה ומתנה עמו ואומר איני רוצה להשיב אבידה וליבטל ממלאכתי אלא אם כן יתנו לי כל שכרי כתב רבינו שם בהדיא דצריך ליתן לו דכלל גדול אמרה תורה (דברים טו ד) אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם (ב"מ ל א) ועיין ביורה דעה סימן שי"ב דכתבתי עוד מזה: אבל אם אינו ניכר כו' עד אסור. פירוש אסור לכתחילה ואם דן דינו קיים ועיין בתשובת הרא"ש כתבתי לשונה בדרישה ודו"ק;

דרישה חושן משפט סימן ט אות ז

[ז] במה דברים אמורים שניכר כו'. ...ודייק הרא"ש בתשובה כלל נ"ו דין ה' שמדקאמר בחריקאי (פירוש במקומי) משמע שהיו באים לפניו בשעה שהיה משקה שדותיו וכן קרנא דהוי תהי באמברא ודבר זה היה לו תדיר וכהאי גוונא מקרי בטילה דמוכח כו' עד אבל לא שיאמר אדם שמא יזדמן (לו) [ל"ן] סחורה או ריוח ואם יטול שכר על זה הדין בטל ונמצא שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין וגזלן הוא זה עכ"ל. ומשמע דהאי ואם יטול כו' אדסמיך ליה קאי אדם שאמר שמא יזדמן לי כו' ואם כן השלשה חלוקים הנזכרים בגמרא הם בדרך זה שאם אין לו מלאכה ואינו בעל מלאכה כלל אפילו אמר שכר בטלה אני נוטל דשמא יזדמן לו שום ריוח בסחורה ובסרסרות שהן דברים שאינן תלוין ברצונו אלא באחרים כשיזדמן ואינו שכיח כולי האי נוטל שכר לדון מקרי ודינו בטלים. ואם יש לו מלאכה ידועה או עסק מפורסם שמתעסק בו ובשביל הדין מתבטל ממלאכתו מותר ליטול אפילו לכתחילה. ואם יש לו מלאכה שאינה ידועה כל כך או שהוא בעל מלאכה ואינו מתעסק בה עתה ומכל מקום תלוי בו להתעסק בה אם ירצה ולהרויח בה היינו הא דתניא דין שנוטל שכר בטילה מכוון הדבר ודינו דין: ואם כן רבינו שכתב אבל אם אינו ניכר כו' שמא יזדמן לו שכר בקניית סחורה כו' אסור על כרחך האי אסור פירושו ואם נטל דינו בטל דהא הך כגון שאין לו כו' מהרא"ש הוא דיליף לה ואם כן צ"ע למה לא הזכיר רבינו עוד החילוק השלישי הנזכר בברייתא דהיינו (משום) [מ"ן] שיש לו מלאכה אלא שאינה גלויה ומפורסמת אסור לו ליטול ודינו דין דהא ליכא מאן דפליג עלה וכן רבינו ירוחם בנתיב א' ח"ד (ט ע"ב) כתב שלשה דינים חלוקים. דינו בטלים. ומותר. ואסור אבל דינו דין. ואף על גב דהרמב"ם בפכ"ג דסנהדרין (ה"ה) לא כתב להאי דינא דברייתא דמכוון ודינו קיים כבר רמזו בדיוק דבריו שהרי בתחילת הבבא כתב ז"ל כל דין שנוטל שכר לדון דינו בטלים והוא שיהיה שכר הניכר (כך הגירסא במיימוני דפוס גדול והוא עיקר ודלא כגירסת דפוס כסף משנה) משמע כל שאינו ניכר אם הוא שכר דינא או שכר בטילה מותר. ובסוף הבבא כתב ז"ל והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר בטילה בלבד כו' משמע כל שאינו ניכר אם הוא שכר בטילה או שכר דינא אסור וקשיא דיוקי אהדדי אלא לאו שמע מינה דסבירא ליה דכל שאינו ניכר מהו נוטל אם הוא שכר דינא או שכר בטילה אסור לדונו ודינו דין ומרישא מדוייק דכל שאינו ניכר דינו דין ומסיפא מדוייק שכל שאינו ניכר אסור לכתחילה ליטול. אבל על רבינו ודאי קשה. מיהו אין זה קושיא כל כך שהרי גם הרי"ף (סנהדרין ב א) והרא"ש (שם פ"א סי' י) לא הביאו האי בבא וברייתא דמכוון הדין כו' הנ"ל בסנהדרין במקום שהביאו להאי מימרא ובכתובות פרק בתרא לא הביאו כלל להני דינים וצ"ל דסבירא להו דהאי מכוון הדבר אינו אלא לחסידות ומשום הכי לא הזכירוהו ואפשר דה"ה דהרמב"ם הנ"ל דלא כתבו בהדיא ומשום הכי לא כתבו גם כן רבינו: והיותר נראה דמתשובות הרא"ש הנ"ל אין ראייה דהאומר שמא יזדמן לו ריוח וקניית סחורה דדינו בטלים ומה שכתב ואם יטול כו' הוי ליה כאלו אמר שהרי אם יטול שכר על זה כלומר על הדין הדין בטל ונמצא דהוה גזלן. וכיון שכן בא וראה כמה גדול עונשן של אלו שאין מדקדקין בדבר ומורים היתרא לעצמן שמא יזדמן לי סחורה כו' ואז היה דינו בטל ועל כן הזהיר הרא"ש להקהל ואמר להם שלא טוב הם עושים שרוצים שיקחו הדיינים שכר משום שלפעמים היה מזדמן להם ריוח כו' זאת כוונתו של הרא"ש. והשתא אתי שפיר שמאריך בלשונו וכתב ונמצא שנוטל ממון כו' וגזלן הוא כו' אבל גם הוא מודה שכל שאפשר שהיה מזדמן אף שאסור ליקח מכל מקום אם נטל דינו דין ולכן דייק רבינו וכתב אבל אם אינו ניכר כו' אסור. משמע אבל דינו אינם בטלים: והשתא כבר הזכיר השלשה חלוקים הנזכרים בגמרא זה אחר זה כסדר שכל שנוטל שכר על הדין דינו בטל וכל שידוע שמתבטל ממלאכתו בעת שהוא דן מותר לו לכתחילה ליטול וכל שאין בטלותו ניכר וידוע אלא שאומר שמא יזדמן לי ריוח אסור ליטול ואם נטל דינו דין וגם דברי הרמב"ם נוטה אל הדרך הזה ודו"ק;

פתחי תשובה חושן משפט סימן ט ס"ק יא

(יא) אומר לבעלי הדין - כתב הסמ"ע [סקי"ד], ודוקא שהתנה עמהן מתחילה דינא הכי שנוטל מהן כל שכר פעולתו כו', אבל אם לא התנה ודן ואח"כ בא ליטול מהן שכר בטלה דמוכח, א"צ ליתן לו אלא כשיעור שרוצה אדם ליקח ולישב בטל מאותה מלאכה שנתבטל ממנה כדין משיב אבידה כו', עכ"ל. והט"ז חולק עליו, ודעתו דאם לא התנה אפילו שכר בטלה לית ליה, דיכול לטעון אילו הוית אמרת [ל"ן] הייתי הולך אצל דיין שאינו מבטל ודן בחנם, ולכך לא דמי למשיב אבידה, ע"ש, והסכימו עמו התומים [אורים סק"ה] ובספר נה"מ [משה"כ סק"ח] ע"ש. אכן בתשובת שבוי"י ח"א סי' קמ"ב חולק על הט"ז ומסיק שדברי הסמ"ע נכונים, ובפרט עכשיו שהכל יודעין שנותנים שכר ודאי הוי כהתנה בפירוש. ע"ש עוד דמסיים דאין לדיין ליטול שכר שתי פעמים מדין אחד אפילו הביא ראייה לסתור דינו, וכמבואר ביו"ד סימן שי"ב [סעיף א'] לענין קבלת שכר מראיית בכור, וכ"כ הב"ח בתשובה סי' נ"א [ובתשובת גאוני בתראי סי' מ"ח], ע"ש:

ש"ך חושן משפט סימן ט

(ז) אור כו - ושכר פשרה כתב בב"ח [סוף סעיף י'] דשרי ליטול, ע"ש:

טור יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו

...ולפיכך אמרו חכמים ולא כל המרבה בסחורה מחכים וצוו ואמרו הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה דדברי תורה נמשלו למים שנא' הוי כל צמא לכו למים לומר לך מה מים אין מתכנסים במקום מדרון אלא זוחלין מאיליהם והן מתקבצין אל מקום אשבורן כך דברי תורה אין נמצאין בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאווה מתענוגי הזמן מלבו ועושה מלאכה בכל יום כדי חיוו אם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו ולילו עוסק בתורה וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מהצדקה ה"ז חילל את השם וביזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונוטל חיוו מן העולם לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעה"ז אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נוטל חיוו מן העולם ועוד צוו ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לאכול מהם ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה מלסטם את הבריות. מעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא ובה זוכה לכל כבוד וטובה בעוה"ז ובעוה"ב שנא' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך בעה"ב שכולו טוב אין דברי תורה מתקיימין במי שמתרפה עצמו עליהם ולא באלו שלומדין תורה מתוך עיון ומתוך אכילה ושתייה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו אמרו חכמים דרך רמז זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהל החכמה...

בית יוסף יורה דעה סימן רמו

...ומ"ש וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חילל את השם וביזה את התורה וכו'. הרמב"ם אדא לטעמיה בפרק ד' ממסכת אבות (ה"ה) שקרא שם תגר על ההספקות שנותנים לתלמידים ולרבנים. ואף על פי שנראה מדבריו שם שרוב חכמי התורה הגדולים שבזמנו היו עושים לא נמנע מלהשיב עליהם כמה תשובות. ובאמת לא נהגו חכמי הדורות כמותו, והראיות שהביא לדבריו יש לדחותם ואדרבה יש להביא ראיות להחזיק ביד הנותנים והמקבלים וכן ראוי לעשות דאם לא כן כבר היתה התורה בטלה ח"ו ועל ידי ההספקות יכולים לעסוק בתורה ויגדיל תורה ויאדיר. וכבר כתב והאריך ה"ר שמעון בר צמח בתשובותיו (ח"א סי' קמב - קמח) לחלוק על הרמב"ם ולסותר כל דבריו ולהחזיק ביד החכמים והתלמידים הנוטלים פרס מהציבור והביא כמה ראיות מהתלמוד והמדרשות. ומכל מקום מי שאפשר לו להתפרנס ממעשה ידיו ולעסוק בתורה ודאי מדת חסידות היא ומתת אלהים היא אבל אין זו מדת כל אדם שאי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס ממעשה ידיו: כתוב בהגהות מרדכי פרק קמא דב"ב (סי' תרנח) דהא דתניא בתוספתא דנדה פרק בן ט' (פ"ו ה"ז) יש שנוטל מעשר עני ואינו נוטל צדקה נראה לי דמירי בחבר עיר כדתניא בתוספתא דפיאה (פ"ד ה"ט"ז) מעשר עני נותנין אותו לחבר עיר בטובה פירוש חבר עיר היינו חכם המתעסק בצרכי צבור מפרנסים אותו מחמת טובה שעושה להם שמתעסק בצרכיהם נותנין לו מעשר עני בטובה שולחין לו מחמת דורון וכבוד אבל אין שולחין צדקה מן הכיס דגנאי הוא לו וגם לבני העיר לפרנס חכם המתעסק בצרכיהם מן הצדקה אבל מעשר עני ששולחין לו מן הגורן לא מינכרא מילתא דמעשר עני הוא אלא מחזי כמנחה ודורון דרך כבוד כך נראה בעיני עכ"ל אור זרוע קצר:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו

סעיף כא

מז] אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם, [מח] ולא בלומדים מתוך עידון מט] ומתוך אכילה ושתייה, [נ] אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד, [נא] ולא יתן שינה לעיניו ותנופה לעפעפיו. [הגה: נב] לא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלימוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה, [נג] אלא יעשה אותו קבע ומלאכתו עראי, וימעט בעסק ויעסוק בתורה. [נד] ויסיר תענוגי הזמן מלבו [נה] ויעשה מלאכה כל יום כדי חיוו, אם אין לו מה יאכל, ושאר היום והלילה יעסוק בתורה. [נו] ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל וגו' (תהילים קכח, ב). [נז] וכל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה. הרי זה מחלל השם ומביזה התורה. [נח] שאסור ליהנות מדברי תורה. [נט] וכל תורה שאין עמה מלאכה, גוררת עון [ס] וסופו ללסטם הבריות. (לשון הטור). [סא] וכל זה בבריא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו. (רבינו ירוחם ורבינו יונה נתיב ב' וכ"כ הרמ"ה), אבל זקן או חולה, מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע). [כ סב] ויש אומרים דאפילו בבריא מותר (בית יוסף בשם תשובת (ה) רשב"ץ / ח"א, קמ"ז, קמ"ח). [כ סג] ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון. (אברבנאל בפירוש מסכת אבות). [כ סד] ודוקא חכם הצריך לזה, אבל עשיר, אסור. [כ טד] ויש מקילין עוד לומר דמותר ללחם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח. [כ טו] ויש מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שא"ל לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו. (גם זה בתשובה הנזכרת). וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה, כא [כ סו] <אבל אין לו לקבל (ו) דורות מן הבריות. [כ טז] והא דאמרינן: כל המביא דורון לחכם כאלו מקריב בכורים, היינו בדורות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורון קטן לאדם חשוב, אפילו הוא עם הארץ. (רבינו ירוחם בשם רבינו יונה). ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי מהוראתו, כדי לברר הוראתו, [כ טז] אבל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהתיר, אסור. (הגהות אשרי"ר פ"ק דע"א). [כ טז] ודאשתמש בתגא חלף (הג"מ וסמ"ג). [כ טז] כג וי"א דזהו (ז) המשתמש בשמות. (שם בשם אבות דר' נתן) [כ טז] ומותר לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה (בבדרי"ם ס"ב וסמ"ג והג"מ שם ות' רשב"א סי' פ"ד), אם צריך הוא לכך.

ש"ך יורה דעה סימן רמו ס"ק כ

כ ויש אומרים דאפילו בבריא כו' מותר ולכן נהגו כו' - וגם מהרש"ל פרק אלו טרפות סי' ט' כתב להחזיק המנהג ומסיק ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי אם אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו ועוד אני אומר מי שהוא בעל ישיבה ומרביץ תורה ברבים וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים ואי אפשר לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה עון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע מלאכה וחכמה שיכול ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוז לו באהבת התורה ולומדיה כי אי אפשר שיבטל מלמודו אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו להחיות את עצמו ולהלות רבית והדומה לו שאין ביטול תורה כלל אז עון הוא בידו ליהנות משל צבור אלא יגיע כפו יאכל ומה שמקבל מהצבור יוציא להוצאת תלמוד תורה גם מחויבים הקהל ליקח מן החכם את מעותיו ולהרויח בהם ע"כ, וכן הב"ח האריך בהתרות אלו:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בית הכנסת סימן קנו

סדר משא ומתן, ובו סעיף אחד.

סעיף א

אח"כ (א) ילך [א] לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה * סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירונו ע"ד קונו; ומ"מ לא יעשה א מלאכתו (ב) עיקר, אלא [ב] עראי, ותורתו קבע, וזה זה יתקיים (ג) בידו; וישא ויתן (ד) באמונה; ויזהר מלהזכיר שם שמים לבטלה, שבכ"מ שהזכרת השם מצויה, מיתה מצויה; ויזהר מלישבע, אפי' באמת, שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אף על פי שהיו מקיימים אותם; ויזהר מלהשתתף עם הכותים, שמא ב יתחייב לו שבועה ועובר משום לא ישמע על פיך (שמות כג, יג). הגה: ויש מקילין בעשיית שותפות עם הכותים בזמ"ז, משום שאין הכותים בזמן הזה נשבעים בע"א, ואף על גב דמזכירין הע"ז, מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפים שם שמים וד"א, ולא מצינו שיש בזה משום: ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד) דהרי אינם מוזהרין על השתוף (ר"ן ספ"ק דע"ז ור' ירוחם נ"ז ח"ה ותוס' ריש פ"ק דבכורות); ולשאת ולתת עמהם בלא שותפות, לכ"ע שרי בלא יום חגיהם (הגהות מיימוני פ"ק מהלכות ע"ז) (ועיין בי"ד מהלכות ע"א סי' קמ"ו).

משנה ברורה סימן קנו

(א) ילך לעסקיו - והנהגת [א] האדם צריך להיות הכל בדרך המיצוע לא יקמץ יותר מדאי ולא יפזר יותר מדאי וכן בכל המדות רק הגאווה והכעס יתרחק מהם עד קצה האחרון וכמו שאמר התנא מאד הוי שפל רוח וכן בכעס הזהירו חז"ל הרבה עליה:

(ב) עיקר - אלא יעשה [ב] רק כדי פרנסתו אך בזה גופא צריך להזהר מפיתוי היצר שמפתהו שכל היום צריך השתדלות על הרוחה זו. והעיקר שיתבונן בעצמו [ג] מה הוא הכרח האמיתי שאי אפשר בלעדו ואז יכול להתקיים בידו שיהא מלאכתו עראי ותורתו עיקר:

(ג) בידו - כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט וישלח לו ברכה במעשה ידיו:

(ד) באמונה - היינו שלא ימצא בעסקו שום גזל ותרמית וגם ע"ז שואלין לו לאדם בשעת הדין כמו שאחז"ל: והנה יש כמה מצות תדירות [עשין ולאויין] שמוטלות על האדם לעשות ולהזהר בהן בכל עת ואינן מובאות בהשו"ע וכמה מהן העתיקן המ"א מדברי הרמב"ם ושאר הראשונים וכן כמה הנהגות טובות המוזכרים בדחז"ל לכן לא אחדול ג"כ מלהעתיק מקצת מהדברים פה. כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות דעות הלכה ב) מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להתדבק בשכינה אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו הדבק בחכמים ותלמידיהם לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת"ח וישיא בתו לת"ח ולאכול ולשתות עם ת"ח ולעשות פרקמטיא לת"ח ולהתחבר להן בכל מיני חיבור שנאמר ולדבקה בו עכ"ל ואמרו חז"ל כל הנהנה מסעודה שת"ח שריו בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה (ברכות ס"ד)...

ביאור הלכה סימן קנו

* סופה בטלה וגוררת עון - כתבו הספרים שזהו נאמר לכלל העולם שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה [וזהו שאמרו בברכות ל"ו ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה] והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם וכעין זה כתב הרמב"ם פי"ג מהלכות שמיטין ויובלות ולא שבט לוי בלבד וכו' עי"ש ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה בודאי לא שייך זה ויששכר זבלון יוכיח:

ערוך השולחן חושן משפט הלכות שכירות פועלים סימן שלא

סעיף ג

ולכן השוכר את הפועלים סתם יכול לומר להם שישכימו ויעריבו במלאכתם ואין רשאים לבטל ממלאכתן כל היום כולו לבד זמן תפלה ואכילה וכתב הרמב"ם [בפ"ה הל' ח'] מתפלה הפועלים שעושים מלאכה אצל בעה"ב מתפללין הבינו אם עושין בשכר שנוטלין שכר פעולתן לבד מסעודתן שאז צריכין למהר למלאכה אבל אם אין נותן להם שכר אלא שעושין בשכר הסעודה מתפללין כל שמ"ע אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאים כפיהן עכ"ל והאידנא אין מקפידין בכך ואדעתא דהכי נשכרין שיתפללו בבהכ"נ כל סדר התפלה כמ"ש בא"ח סי' ק"י ועכ"פ למדנו מזה כמה חיוב על הפועל לעשות מלאכתו באמונה ומאד מאד צריכין הפועלים ליזהר בזה ואל יפול לב הפועל עליו דגדולה מלאכה מי שעושה אותה באמונה ואמרו חז"ל חביבה מלאכה מזכות אבות שזכות אבות הצילה ממון ומלאכה הצילה נפשות שנאמר לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגו' [מדרש רבה סוף פרשת ויצא]: